

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ČTYŘI VÁCLAVSKÉ LEGENDY A DVĚ LEGENDY ŠTĚPÁNSKÉ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Václav Mareš

Učitelství pro střední školy, obor AJ-ČJ

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 15. 04. 2015

.....

Rád bych zde poděkoval Prof. PhDr. Viktoru Viktorovi, CSc. za doporučení kvalitních zdrojů,
za vyjasnění nejasností a ochotnou pomoc při psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Legendy.....	7
2. Václavské legendy – základní motivy.....	10
2.1 Vzdělání.....	10
2.2 Nábožnost	18
2.3 Vražda	38
2.4 Zázraky	48
3. Závažné okamžiky Štěpánova života	54
4. Porovnání Václav x Štěpán	56
Závěr	62
Resumé	68
Seznam použité literatury a zdrojů.....	69

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem zvolil srovnání motivů vzdělání, nábožnosti, vraždy a zázraků ve čtyřech václavských legendách, a to konkrétně: *Crescente fide*, První staroslověnská legenda, Kristiánova legenda a Druhá staroslověnská legenda. Při srovnávání budu pracovat s překlady publikovanými v díle Oldřicha Králíka: *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*.¹ Při srovnávání václavských legend se budu držet jejich řazení, jak je uvedeno ve výše zmíněné publikaci. Účelem srovnávání bude postihnout motivy, které se vyskytují napříč václavskými legendami, popsat jednotlivé rozdíly v přístupu legend k těmto motivům a zjistit, jak se v těchto motivech ovlivňují legendy navzájem. Postup práce bude následující: vzít konkrétní motiv, ukázat jak k němu přistupují všechny srovnávané legendy, jak se v tomto přístupu shodují či odlišují a případně do srovnání začlenit historickou skutečnost nebo alespoň její domnělý obraz, ať už podle vlastních závěrů nebo podle publikace Dušana Třeštíka: *Počátky Přemyslovců*.² Po srovnání václavských legend mezi sebou srovnám tyto legendy se dvěma legendami o svatém Štěpánu. Pro toto srovnání budu užívat překladů Větší legendy svatého Štěpána krále a Menší legendy svatého Štěpána krále uveřejněných ve výboru Richarda Pražáka: *Legendy a kroniky koruny uherské*.³ Cílem tohoto srovnání bude najít stejné či podobné motivy v legendách václavských a štěpánských a ty pak navzájem porovnat. Cílem celé práce by mělo být rozlišení jednotlivých přístupů václavských legend k osobě knížete Václava a k jeho životu, a pak také určení společných motivů václavské a štěpánské hagiografie.

¹ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969.

² TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1998.

³ PRAŽÁK, Richard. *Legendy a kroniky koruny uherské*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988.

1. Legendy

Psané památky o světcích můžeme označovat dvojím termínem: termínem latinského původu *legenda* čili to, co má býti čteno, nebo původu řeckého *hagiografie* čili psaní o svatých. Legenda jako literární žánr „patří ve středověku k nejčastějším a nejrozšířenějším literárním projevům. Její počátky sahají do 2. stol. n.l., kdy vznikla vyprávění o osudech mučedníků a životopisy svatých. Ta souvisela jednak s biografickou linií antické, zejm. římské, literatury, jednak s tzv. aretalogickými (vyprávění o ctnostech, projevujících se konáním zázraků) výtvořmi pozdní antiky.“⁴

Pro obecnou charakteristiku legend latinských budeme vycházet z publikace Jany Nechutové: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*⁵ a výboru Richarda Pražáka: *Legendy a kroniky koruny uherské*⁶, pro legendy staroslověnské pak užijeme publikace *Staroslověnské legendy českého původu*.⁷

Crescente fide

Legenda, která je označována dle svého incipitu – počátečních slov, tvoří jakési jádro václavské hagiografie, neboť z ní vychází další legendy. *Crescente fide* vznikla v Bavorsku, v prostředí řezenského biskupství a jedná se samozřejmě o legendu latinskou. Její autor vycházel z legendy o sv. Jimramovi, patronu řezenského biskupství. Vznik legendy se klade blízko k roku 973, před založení pražského biskupství. Dochovala se ve dvou redakcích, bavorské a české, obě sepsané podle nedochované předlohy. Jedná se o jeden z pramenů, ze kterých čerpal a přejímal autor Kristiánovy legendy. Poprvé byla vydána v roce 1855, konkrétně šlo o bavorskou redakci.

První staroslověnská legenda

Je všeobecně přijímáno, že legenda pochází z českého prostředí a vznikla v desátém století. Problém je však s konkrétní datací, obecně se má za to, že legenda vznikla nedlouho po

⁴ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 36.

⁵ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000.

⁶ PRAŽÁK, Richard. *Legendy a kroniky koruny uherské*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988.

⁷ *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Vyd. 1. Překlad Emilie Bláhová, Václav Konzal. Praha: Vyšehrad, 1976.

Václavově smrti, přibližně kolem roku 940, podle některých dokonce roku 932, při přenesení Václavova těla (to ale mohou tvrdit pouze ti, kteří věří, že byl Václav zabit roku 929). Ojedinělým názorem je tvrzení O. Králíka, který její vznik řadí do 80. let 10. století. Většinou je tak tato legenda považována za nejstarší václavskou legendu, a tudíž i výchozí pramen pro legendy následující, jen O. Králík ji řadí až na třetí místo, za *Crescente fide* a Gumpoldovu legendu. Legenda byla objevena roku 1827 A. Ch. Vostokovem v rukopise z 16. století. Mimo tuto Vostokovovu redakci, též zvanou ‚jihoruská‘, existují další dvě, jedna ruská, zvaná minejní, a jedna charvátská. Jednotlivé redakce se od sebe v různých detailech liší, jako nejstarší z nich se považuje redakce charvátská.

Kristiánova legenda

Latinská legenda, která neustále vyvolává spory a kontroverze, je nejrozsáhlejší legendou z václavské hagiografie. Líčí nejen život a zavraždění sv. Václava, ale také jeho báby sv. Ludmily, pak také křest jeho děda Bořivoje a zásluhy Konstantina a Metoděje, proto je také označována jako ‚nejstarší česká kronika‘. Sama legenda se hlásí do desátého století před rok 997, což je rok úmrtí biskupa Vojtěcha, legenda je v předmluvě dedikována právě Vojtěchovi. Její dva rukopisy byly objeveny v letech 1659 a 1664. Její pravost poprvé zpochybnil J. Dobrovský a prohlásil ji za *falsum* ze 14. století. I později byla některými odborníky kladena do 14. nebo 12. století. Poslední ustálený názor uznává její pravost a řadí ji do 10. století. Dodnes nezodpovězenou otázkou zůstává autorství legendy. Mnozí se shodují, že autor byl příbuzným a důvěrníkem biskupa Vojtěcha nebo že se jednalo o někoho z rodu Přemyslovců či Slavníkovců. D. Třeštík má autora za syna Boleslava I., O. Králík pak za Vojtěchova bratra Radima. Nejvíce spolehlivou informací o autorovi legendy je domněnka, že byl mnichem benediktinského kláštera na Břevnově.

Druhá staroslověnská legenda

Jedná se o překlad legendy Gumpoldovy, avšak lze v ní najít i prvky z jiných legend. Legendu objevil v roce 1904 slavista N. K. Nikoľskij, proto se jí také říká legenda ‚Nikoľského‘. Legenda pravděpodobně vznikla na českém území, konkrétně na Sázavě. Její doba vzniku je převážně uváděné 11. století. Je dochována ve dvou rukopisech cyrilských, a má se za to, že původně byla legenda sepsána hlaholicí. Argumentuje se jí tak jako důkazem o slovanské bohoslužbě v Čechách 11. století.

Větší štěpánská legenda

Byla sepsána mezi lety 1077 až 1083, a to v souvislosti s vyzvednutím Štěpánova těla a těla jeho syna Imricha. Nejstarší opis se dochoval z konce 12. století, mladší pak ze století 15., oba opisy jsou neúplné, neboť v nich není zmíněna Štěpánova smrt, která je pro legendu typickým motivem. Jedná se o legendu latinskou, její autor patřil k benediktinskému řádu a při líčení Štěpánovy osoby vycházel z představ clunyjského hnutí o panovníkovi.

Menší štěpánská legenda

Pochází z okolí uherského krále Kolomana Knihomola z období kolem roku 1109. Jedná se o určitou úpravu obrazu krále Štěpána. Její nejstarší opis pochází také z konce 12. století jako opis Větší štěpánské legendy. Její autor byl pravděpodobně řádovým druhem autora Větší legendy, tudíž byl také benediktýnem. Díky uměleckému podání, vzdělání a znalostem autora, je považována za vyšší literární dílo než Větší štěpánská legenda.

2. Václavské legendy – základní motivy

2.1 Vzdělání

Jedním z opakujících se motivů napříč legendami o sv. Václavu je jeho vzdělání. Václavova vzdělanost je jablkem sváru mezi mnohými historiky a zrovna tak mezi těmi literárními. Nejde ani o to, že by se Václavovi upíralo vzdělání jako takové, přestože vzdělanost panovníků nebyla věcí úplně typickou pro 10. století, ale jde spíše o soupeření latiny a staroslověnštiny nebo lépe o soupeření mezi liturgií západní a východní. Ze všech čtyř legend jasně vyplývá, že kníže Václav prošel nějakým vzděláním. Jenže je problém určit jakým vzděláním, jakého druhu. Již v legendě *Crescente fide* se objevuje několik vět zmiňujících vzdělání budoucího knížete: „*Vratislavův starší syn, blahoslavený Václav, božím vnuknutím již od útlého věku vždy toužil po vzdělání. Jeho otec, přeje si vyhovět touze synova srdce, poslal jej do města jménem Budeč, aby ho tam cvičil v žaltáři jistý kněz, zvaný Učen. Tehdy se blahoslavený Václav s chápavou myslí rád pustil do učení a den ode dne se stále více zdokonaloval.*“⁸ Jelikož se jedná o legendu latinskou, neměl autor žádný důvod dále rozvádět, zda se Václav učil knihám latinským či slovanským. Je téměř jasné, že je Václav vychováván knězem latinským, jak ostatně tvrdí i O. Králík: „*Sám Václav byl vychován na Budči, samozřejmě latinským knězem, i když kněz nesl slovanské jméno Učen.*“⁹

Důležitým problémem je, proč právě krátká zmínka o vzdělání Václavově z legendy *Crescente fide* dovede vyvolávat takové polemiky. Budeme-li vycházet ze seřazení václavských legend podle Králíka, pak *Crescente fide* bude legendou nejstarší, a tudíž i výchozí pro další následující v její linii, pro Gumpolda a Kristiána. Je tomu skutečně tak, že v žádné z výše zmíněných legend se autor nezabýval tím, zda byl Václav vzdělán v knihách latinských či slovanských. Jedinou výjimkou ze zkoumaných legend jsou obě staroslověnské legendy o svatém Václavu, kde je jeho vzdělání líčeno takto: „*Jeho bába Ludmila dala jej vyučit v knihách slovanských pod vedením kněze, a on si dobře osvojil jejich smysl. Vratislav pak jej poslal do Budče, tam se hoch počal učit knihám latinským a osvojil si je dobře.*“¹⁰ (I. staroslověnská legenda) Avšak tento údaj působí poněkud tendenčně, navíc podle Králíka

⁸ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969, s. 30.

⁹ KRÁLÍK, Oldřich. *Labyrint dávných dějin českých*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 118.

¹⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 54.

mohl být do pozdějšího znění legendy interpolován za základě Kristiána, který z Ludmily učinil pěstounku obou bratrů, Václava a Boleslava. Proto tento údaj z První staroslověnské legendy nedokazuje, že by byl budoucí kníže Václav vzdělán ve staroslověnštině.¹¹

Ve Druhé staroslověnské legendě je zmíněna jiná než latinská vzdělanost knížete Václava: „... čistá jeho mysl byla božsky vzdělávána a poučována, takže si osvojila podivuhodnou znalost písem jak latinských tak i řeckých.“¹² Václavova znalost písem řeckých by mohla znamenat to, že do Čech přicházeli i jiní kněží nežli pouze latinští anebo že tito latinští kněží s sebou přinášeli řecké knihy. Nemáme však žádných jiných důkazů. Také se jedná o ojedinělou zmínku, navíc ve slovanské legendě, proto se budeme držet závěru O. Králíka uvedeného výše. Přestože sám Kristián nijak nezmiňuje vzdělání Václava v jiném než v latinském písemnictví, je v celé své práci nakloněn slovanské liturgii a vytváří vlastně samostatnou legendu o počátcích křesťanství v Čechách, legendu o křtu knížete Bořivoje. Touto informací ovlivnil mnohé památky, dokonce i zpětně. Proto se domnívám, že je důležité na tomto místě osvětlit „záhadu“ Bořivojova křtu, kterou se zabýval již Josef Dobrovský.

Kristián svou legendu *Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily* začíná vyprávěním o Velké Moravě, o příchodu a misijní práci Cyrila, potom pokračuje jeho obhajobou slovanské bohoslužby a tím, jak v jeho práci pokračuje bratr Metoděj. Dále pak Velkou Moravu a její náboženství propojuje s českým územím, a to postavou knížete Bořivoje. Bořivoj je zde podřízen knížeti Svatoplukovi: „... přijel ke knížeti svému čili králi Svatoplukovi na Moravu a byl od něho laskavě uvítán a na hostinu zároveň s ostatními pozván.“¹³ Na zmíněné hostině mu však pro jeho pohanský původ nebo snad pro jeho modlářství není umožněno sedět jako ostatním, ale musí usednout na zem. V tom do legendy vstupuje biskup Metoděj, který knížete lituje a praví: „Ach, že ty takový a tak mocný muž nestydíš se býti odstrčen od sedadel knížecích, ačkoli požíváš sám též důstojnosti knížecí, nýbrž raději pro ohavnou modloslužbu přeješ si s pasáky sviní na zemi ležeti!“¹⁴ Po takové výtce samozřejmě Bořivoj nezůstal ignorantem a požádal Metoděje o křest. Byl potom pokřtěn spolu s družinou třiceti bojovníků a byl k němu přidělen kněz jménem Kaich. Na Levém Hradci pak založil kostel blaženého Klimenta. Jedním z argumentů pro existenci

¹¹ KRÁLÍK, 1970, s. 118.

¹² KRÁLÍK, 1969, s. 187.

¹³ TAMTÉŽ, s. 61.

¹⁴ TAMTÉŽ.

slovanské vzdělanosti v Čechách bude určitě skutečný kostel sv. Klimenta na Levém Hradci a skutečnost, že oba bratři, Cyril a Metoděj, při svém misijním putování objevili a později do Říma přenesli ostatky čtvrtého papeže katolické církve Klimenta I. Dalším argumentem hrajícím ve prospěch teorie o Bořivojovi jako prvním pokřtěném českém knížeti je rozpor mezi dvěma recenzemi téže legendy, a to konkrétně *Crescente fide*. V recenzi bavorské, stejně tak v legendě Gumpoldově a samozřejmě Druhé staroslověnské legendě je jako první pokřtěný kníže uveden Spytihněv. V recenzi české je pak jako první uveden Bořivoj. Stejný rozpor panuje i mezi legendami *Crescente fide* a Kristiánem ve věci stavby prvního pražského kostela Panny Marie. V legendě *Crescente fide* je stavba přisuzována Spytihněvovi společně se stavbou kostela svatého Petra, kdežto podle Kristiána postavil chrám Panny Marie Bořivoj a kostel svatého Petra Spytihněv (v tomto případě mluví Kristián o kostele postaveném na hradišti Budeč).¹⁵

Nyní je na místě uvést také argumenty, které se legendu o Bořivojově křtu snaží vyvrátit. Z Fuldských análů vyplývá, že již 13. ledna 845 bylo pokřtěno 14 českých knížat v Řezně. Řezenské biskupství bylo nejbližším představitelem latinské liturgie. Do jeho diecéze spadala i oblast Čech až do doby založení pražského biskupství v roce 973. Takže vliv latinské liturgie mohl v Čechách působit mnohem dříve než vliv liturgie slovanské. Dále se pak v legendách svatováclavských setkáme s pasážemi, kde je jmenovitě vypsáno, že v době, kdy se v Čechách ustálila politická situace začátkem vlády knížete Václava, do země přicházeli: „... kněží ze země Bavorské a Švábské, ...“¹⁶ (*Crescente fide*), tudíž kněží latinští. Stejně tak v Kristiánovi: „... přečetní sluhové Boží z Bavor, Šváb ...“¹⁷; Druhé staroslověnské legendě: „... mnozí z Bavor a Frank a Saska, ...“¹⁸ Další nesrovnalostí jsou okolnosti Bořivojova křtu. Jedná se o pasáž, kdy je jím opovrhováno kvůli jeho pohanství. Králík ve své publikaci zmiňuje studii Josefa Cibulky, podle které popsané okolnosti křtu, hlavně pak diskriminace pohanů, lépe odpovídají poměrům v církvi západní, nikoli prostředí Metodějovu: „... konkrétně předpisům v katechetických příručkách řezenské provenience.“

¹⁹ Také se Králík domnívá, že tzv. Kristián byl v řezenském prostředí zdomácnělý. Legendy poskytují také přímý důkaz o závislosti Čech na Řezně, protože hned ve třech srovnávaných

¹⁵ KRÁLÍK, 1970, s. 16-17.

¹⁶ KRÁLÍK, 1969, s. 32.

¹⁷ TAMTÉŽ, s. 74.

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 190.

¹⁹ KRÁLÍK, 1970, s. 22.

legendách je uvedeno, kterak Václav poslal poselství do Řezna, aby mu biskup Tuto povolil stavbu chrámu sv. Víta. V *Crescente fide*: „I obrátil se po poslech na zbožného biskupa města Řezna, jménem Tuto, s tímto vzkazem,“²⁰ v ostatních legendách obdobně, vždy je jmenováno Řezno. Posledním a velmi důležitým argumentem, který uvedu a který zpochybňuje Kristiánovu legendu o Bořivojově křtu, je fakt, že v Životě Metodějově a cyrilometodějské literatuře „... není nejmenší zmínky nejen o Bořivojovi, nejen o Přemyslovcích, ale ani o Čechách.“²¹ V případě, že by Metoděj pokřtil samotného Bořivoje, pohana vládnoucího Čechům, který díky tomu přinesl víru i do své země, znamenalo by to pro Metoděje životní úspěch. Pomáhal bratrovi obrátit na víru Slovary na Moravě a nyní by byl sám strůjcem přerodu v českém národě. Taková událost, takový úspěch jeho mise by byl jistě významným milníkem jeho života, tudíž by ho musel zmínit i současník doby a autor Života Metodějova. Řadíme-li pak Život Metodějův na konec devátého, případně začátek desátého století, je jasné, že jeho autor dílo tvořil nepříliš dlouho po domnělém křtu. Těžko by se pak o něm nemohl nezmínit. S určením pravdivosti Kristiánovy legendy o Bořivojově křtu nepomáhá ani datace v Kosmově Kronice Čechů, kdy Kosmas Bořivojovu křtu přiřadil rok 894. Tou dobou byl Metoděj již devět let po smrti, tudíž nemohl křtít Bořivoje. D. Třeštík bere Bořivojův křest jako fakt a řadí ho do rozmezí roků 882-884²². Taková datace pravděpodobně vychází i ze skutečnosti, že Metoděj zemřel roku 885, ale jako takové se jí nedá nic vytknout. Se svou znalostí české historie a starší české literatury nejsem schopen říci, zda Bořivojův křest Metodějem byl skutečnou událostí v českých dějinách, zaznamenanou tzv. Kristiánem, nebo zda se jedná o Kristiánův výmysl, kdy Kristián spojil řezenský křest z roku 845 se zmínkou o křtu vislanského knížete, jak naznačuje O. Králík. Nedostatečná průkaznost všech tvrzení a absence jakéhokoli přímého důkazu o této události zpochybňují všechny teorie o slovanské vzdělanosti knížete Václava. Nemůžeme-li prokázat, že jeho děd a otec příslušeli k slovanské liturgii, nemůžeme zrovna tak tvrdit, že sám Václav byl vzdělán ve slovanských knihách a pěstoval v Čechách slovanskou bohoslužbu.

Jediným pramenem zmiňujícím slovanské vzdělání Václavovo je První staroslověnská legenda o svatém Václavu, která zmiňuje jak vzdělání slovanské, tak

²⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 32.

²¹ KRÁLÍK, 1970, s. 20.

²² TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 205.

latinské. Podíváme-li se na obě věty samostatně, musíme nutně dojít k závěru, že obě vyhlížejí poněkud stejně:

„Jeho bába Ludmila dala jej vyučit v knihách slovanských pod vedením kněze, a on si dobře osvojil jejich smysl.

Vratislav pak jej poslal do Budče, tam se hoch počal učít knihám latinským a osvojil si je dobře.“²³

Ať už v prvním případě bába Ludmila nebo ve druhém otec Vratislav dali jej vyučit v knihách slovanských nebo latinských, v obou případech si je dobře osvojil. Podobnost mezi stavbou obou vět mi nepřijde náhodná, proto v tomto případě plně souhlasím s tvrzením O. Králíka, že věta o vzdělání v knihách slovanských byla do legendy interpolována později, ať už na základě vlivu legendy Kristiánovy nebo čistě pro potřeby jejího upravovatele. Neboť ani sám Kristián se ve své legendě nezmiňuje, že by byl Václav v slovanském písmu vyučen. Kristián slovanskou liturgii ve svém díle respektuje a projevuje jí určité sympatie, když vypráví příběh Cyrila a Metoděje, ale nikde v dalších oddílech slovanskou bohoslužbu nezmiňuje. Na věci nic nezmění ani list Jana XIII. z Kosmovy Kroniky Čechů, který se ukázal jako podvrh, a který si různí historikové vykládali jako důkaz toho, že se na českém území před vznikem pražského biskupství praktikovala slovanská bohoslužba. Určitě správné je Králíkovo tvrzení, že pokud papež Jan XIII. v listu Boleslavovi II. píše: *„Wszak ale ne dle řádu neb sekty lidu bulharského neb ruského aneb jazyka slowanského, nýbrž spíše zachowáwaje řády a nařízení apoštolské, wywol k tomu účelu jednoho z lepších duchowních se schwálením celé církwe hlawně w latinském písmě wzdělaného, který by dowedl rádlem slowa aulehel srdce pohanů probrati a pšenici dobrých skutků zašiti a snopy aurody wíry waší Kristu odwésti. Zdráv bud.“²⁴*, neznamená to, že slovanskou bohoslužbu zakazuje jako bohoslužbu existující nebo praktikovanou na českém území. Tedy můžeme předpokládat, že ani za vlády předchůdců Boleslava II. nebyla situace jiná. Jisti si však býti nemůžeme.

Bylo by nanejvýš nevhodné opomenout existující protiargumenty, neboť každý spor má dvě strany. Nejsilnějším argumentem O. Králíka je jeho řazení První staroslověnské legendy až za legendy *Crescente fide* a Gumpoldovu, protože tím určuje, že legenda

²³ KRÁLÍK, 1969, s. 54.

²⁴ KOSMAS. *Kosmůw Letopis český s pokračováními kanowníka Wyšehradského a mnicha Sázawského*. Překlad Wáclaw Wladiwoj Tomek. V Praze: Nákladem nadání Františka Palackého, 1882, s. 37.[18. 2. 2015]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/00/16/kosmuw_letopis_cesky.pdf

nevznikla v těsné době po Václavově smrti, a tudíž ani nepochází z českého území. Králíkovo řazení václavských legend je ovšem ojedinělé. Pokud se přikloníme k řazení legend např. podle D. Třeštíka a jiných, tak jinou datací vzniku první slovanské legendy zpochybníme argumentaci proti slovanské vzdělanosti v Čechách desátého století. Jak ve své publikaci uvádí V. Viktora²⁵, první slovanská legenda popisuje knížete Václava více jako člověka než jako světce, jako například v případě, kdy se kníže fyzicky brání bratrovi, a dokonce jej srazí na zem. Díky výše zmíněnému se lze domnívat, že první slovanská legenda je z václavských legend nejstarší, protože k proměnám motivů a proměně knížete Václava ve světce došlo později pod vlivem narůstajícího patosu. Ten se uplatňuje v pozdějších legendách, ve kterých Václav přímo touží po mučednické smrti. Nejsilnějším argumentem pro dataci legendy do doby vlády Boleslava I. později zvaného Ukrutný je autorův přístup k osobě Boleslava. Oproti jiným legendám jedná Boleslav pasivně, k vraždě ho nabádá ďábel nebo jeho zlí společníci. Dokonce povolá kněze Pavla, aby nad Václavovým tělem vykonal modlitbu. Později si svůj hřích uvědomí a nechá bratrovo tělo přenést do kostela svatého Víta. V. Viktora vysvětluje autorovu tendenci k uctivosti jako působení autocenzury, neboť psal o vládnoucím knížeti Boleslavovi. Dále se podle něj v *Crescente fide* přeměnily dva motivy, které v první legendě slovanské vyobrazují knížete Václava jako člověka. Prvním motivem je nápoj: Václavův záměr odjet po mši z Boleslavova hradu mu nakonec Boleslav rozmluví a přesvědčí ho, aby zůstal, protože i jeho pití je dobré. Tento motiv nalézáme v *Crescente fide* také, ale je proměněn v přípitek ve jménu archanděla Michala. Druhým motivem je motiv koně, kdy se v první slovanské legendě píše, že po tom co byl Václav přesvědčen, aby zůstal, započal s družinou hru na koni. V *Crescente fide* se pak kůň skrývá pod zmínkou, kdy kdosi na hostině knížete varuje, aby uprchl, protože se jej chystají zavraždit.

K tomuto bych si dovolil připojit vlastní poznámku, a to, že v legendě Kristiánově píše autor: „*Hle, mám pro tebe tajně uchystaného koně; sedni naň co nejdříve a hled, pane můj, od nich ujetí, neboť smrt ti hrozí.*“²⁶ Tato zvláštnost určitě stojí za naši pozornost, neboť pokud byl motiv koně přenesen do *Crescente fide* z První staroslověnské legendy, ale samotné slovo kůň se vytratilo, jak je pak možné, že jej do stejného motivu vrací Kristián, který vycházel *Crescente fide*, kde se takovou informací nemohl dozvědět. Možné je jen

²⁵ VIKTORA, Viktor. *K pramenům národní literatury*. Plzeň: Fraus, 2003, s. 29-35.

²⁶ KRÁLÍK, 1969, s. 76.

dvojí vysvětlení, za prvé: Kristián musel první slovanskou legendu znát, a tudíž musel znát i staroslověnský jazyk, což by mohlo vést k domněnce, že staroslověnština byla stále aktivním jazykem na území Čech v době Vojtěchově. Nebo přichází v úvahu druhá možnost, a to Třeštíkova teorie o legendě X. Pokud by Kristián nebyl seznámen se zněním první slovanské legendy, pak by informaci o koni musel převzít z nějakého pravděpodobně latinské pramene, ze kterého první slovanská legenda čerpala. Přestože jsem ohledně teorie o společném pramenu nejstarších václavských legend skeptický, výše uvedené skutečnosti svědčí v její prospěch.

Vraťme se ale k teorii V. Viktory. Dalším argumentem pro možnou slovanskou vzdělanost v Čechách je skutečnost, že První staroslověnská legenda zdůrazňuje vzdělání knížete Václava, které se v Byzanci předpokládalo u světců, kdežto u světců patřících k latinské liturgii nebylo vzdělání podmínkou. Pokud bychom také usuzovali, že první slovanská legenda konstatovala skutečnost, a vznikla tak za vlády Boleslava I., znamenalo by to pak, že byla napsána na českém území, a tudíž na území, kde staroslověnština měla stále své místo. Oproti jiným legendám se první slovanská legenda odlišuje také v opačném protikladu mezi bratry. V První staroslověnské legendě je Václav aktivní a jedná jako muž: motivy nápoje a hry na koni, fyzický souboj s bratrem, útěk do chrámu; Boleslav je pasivní a k vraždě je nabádán ďáblem a zlými muži. Naproti tomu např. v *Crescente fide* je Václav pasivní, před vrahy neutíká, ale přesto je zde zmíněno, že se mu podařilo bratra odzbrojit; Boleslav se aktivně podílí na plánování vraždy. I sám Boleslavův útok je v první slovanské legendě blíže realitě než v jiných legendách, kde jeho meč způsobí malé či žádné zranění, případně meč upustí. Všechny tyto důkazy realističnosti a autentičnosti ukazují na to, že by se První staroslověnská legenda mohla právem řadit před *Crescente fide*.

Oproti *Crescente fide* lze v první slovanské legendě také spatřovat jistý kompoziční záměr, hlavně pak střídání motivů Václavovy dobročinnosti s motivy spiknutí, což přehledně rozepsal V. Viktora ve své publikaci.²⁷ Základním prvkem kompozice je paralela Václav – Kristus, kdy každé spiknutí proti Václavovi je přirovnáno k úradám Židů proti Kristu. Při každém spiknutí je také zmíněna Boleslavova pasivita:

První spiknutí – ďábel nabádá ke vzpouře – vyhnání a pak povolání Drahomíry
Václavova dobročinnost

²⁷ VIKTORA, 2003, s. 34-35.

Druhé spiknutí – ďábel nabádá Boleslava k vraždě

Václav se účastní svěcení chrámu a mše

Třetí spiknutí – plánování vraždy zlými muži

Václav jde na jitřní mši

Vražda – Boleslavovi našeptává ďábel

Překříženou paralelou mezi Václavem a Kristem je pak vyvraždění nevinětek po Václavově smrti, kdežto v Bibli se tak stane po Kristově narození. Když k výše zmíněným motivům připočteme ještě Boleslavovo pokání a přenesení Václavových ostatků, bude patrné, že Boleslav prochází vývojem a nakonec je napraveným hříšníkem. To také značně podporuje teorii o autorově autocenzuře a jeho opatrnému přístupu k postavě Boleslava, tudíž i tvrzení, že První staroslověnská legenda pochází z jeho doby. Ať už budeme sledovat argumentaci O. Králíka či V. Viktory, oba předkládají legitimní důkazy pro svá tvrzení a tyto důkazy jsou více než k zamyšlení hodné. Není však cílem naší práce rozhodnout o správné dataci První staroslověnské legendy, ale výše nastíněná polemika jen podtrhuje složitost vyvozování jakýchkoli závěrů o vzdělání knížete Václava, nebo dokonce o jeho orientaci západním či východním směrem.

2.2 Nábožnost

Dalším motivem, avšak mnohem výraznějším, než je vzdělání svatého Václava, je jeho nábožnost. Zajisté se ve většině legend o knížeti Václavovi hovoří o pobožnosti už u jeho předků. Jak jsme si nastínili v předchozí kapitole, situace vztahu českých knížat, před Václavem, ke křesťanství je v legendách poněkud komplikovaná a nejasná. Jenže u Václava, budeme-li vycházet z legend jemu věnovaných, není o jeho křesťanskosti nejmenších pochyb. Samozřejmě pracujeme se specifickým literárním útvarem, který měl plnit především funkci církevně-propagační, a vybrat si za světce někoho, kdo mezi ostatními ve své oddanosti Bohu nevyčníval, by bylo velice nemoudré. Takový fakt nebo takový obraz budoucího světce by totiž nedokázala pozměnit ani hyperbolizace jeho oddanosti Bohu, která je pro legendy tak typická. Ukažme si nyní na konkrétních částech textů legend, jak Václavovu nábožnost líčili autoři čtyř legend zmíněných v úvodu práce.

Začneme popořadě od první zmínky o Václavovi a křesťanství, která se objevuje v První staroslověnské legendě. Žádná jiná legenda totiž nezmiňuje Václavův křest, jen Laurentius, kterého podle O. Králíka řadíme do společné linie s První staroslověnskou legendou. V této práci se Laurentiovi nevěnujeme. První staroslověnská legenda nezmiňuje křest, ale postřiziny, zde by zase mohla vyvstat otázka, zdali byly provedeny podle ritu latinského či slovanského. Jenže pouštět se do takové polemiky si netroufám, navíc se jedná o jedinou legendu zmiňující tento obřad (výjimkou je legenda Laurentiova, která ale mluví o křtu), který mohl v tomto případě znamenat chlapcovo uvedení v jinošství, a hlavně se jedná o legendu staroslověnskou, tudíž se předpokládá autor znalý slovanské liturgie a také to, že její prvky mohl do své legendy promítnout. Zmíněná pasáž zní takto: „*Když povyrostil [Václav] a bylo třeba mu udělit postřiziny, otec jeho Vratislav pozval k nim jednoho biskupa s jeho notářem i s jeho duchovenstvem. V chrámě svaté Marie byla proň odzpívána mše, a potom biskup vzal hocha a postavil jej na rohu stupně před oltářem a požehnal jej slovy: ‚Pane Ježíši Kriste, požehnej tohoto hocha, jakos požehnal všechny své spravedlivé.‘ A tak s požehnáním byl postřižen.*“²⁸ Ze všech srovnávaných legend se tak jedná o první kontakt Václava s křesťanskou vírou. Můžeme se jen domnívat, proč ostatní legendy nijak nezmiňují Václavovo „odevzdání se“ Bohu. Vysvětlení může být jednoduché, a to, že Václavův křest

²⁸ KRÁLÍK, 1969, s. 54.

berou jako samozřejmost, kterou netřeba zmiňovat ať už kvůli pokřtění jeho předků nebo prostě jen proto, že se jedná o legendu, pro kterou je pokřtění světce jedním z předpokladů pro její vznik. Nyní bych porovnal další zmínky o Václavově pobožnosti, avšak ne podle toho, jak následují v jeho životě, neboť každá legenda připisuje knížeti různé projevy jeho bezmezné oddanosti víře v jiných fázích jeho života a každá je řadí jinak před, nebo po jeho skutečném nastoupení na knížecí stolec.

Prvním z opakujících se projevů oddanosti víře je Václavovo vyhýbání rozsudkům nad odsouzenými. „*A když chtěli jeho soudcové někoho odsoudit k smrti, hned si bral nějakou záminku a odcházal ze soudu, jsa pamětliv toho, co je řečeno v evangeliu (Luk. 6, 37): „Nesudte, a nebudete souzeni.“*“²⁹ Tak líčí tuto Václavovu zbožnou vlastnost legenda *Crescente fide*, ve které je tato zmínka zařazena bezprostředně za Václavovo zvolení na knížecí stolec, avšak před jeho dospění v muže a převzetí vlády v knížectví. První staroslověnská legenda je legendou stručnou, tudíž v ní tento motiv nenajdeme. V legendě Kristiánově však ano: „*Neboť když nějaký provinilec octl se před sborem soudců a soudcové se za jeho přítomnosti chystali nad ním vyřknout ortel smrti, vycházival pod nějakou záminkou ven a skrýval se, kam mohl, pamětliv hrozby Kristovy v evangeliu: Nesudte a nebudete souzeni, neodsuzujte a nebudete odsouzeni.“* (Luk. 6, 37)³⁰ Kristián tento motiv Václavovy oddanosti písmu uvádí až po tom, co Václav dospěl v muže, nechal přenést tělo svojí báby Ludmily a uspořádal a upevnil svou říši. Druhá staroslověnská legenda zmiňuje tento motiv nejprve jen v nástinu: „*A potom zřídil pro lid správné zákonodárství jak pro chudé(,) tak pro bohaté, a sedě na knížecím stolci pořádal vše svým pokynem. V rozsuzování býval obezřetný, hotov slitovat se nad každým. Obviněné z nepatrných přečinů vysvobozoval od záhuby ...*“³¹ A potom hned v následujícím oddílu se tento motiv rozšiřuje a současně rozvíjí motiv opakující se v předchozích legendách o podrobnější informace: „*... některý z uvězněných zločinců odsouzený na smrt, byl před něj předveden, tu nemohl-li ho dobrotivý kníže nijak obhájit ani osvobodit od smrti, sám si vzal nějakou záminku a vyběhl ven, aby nebyl vinen prolitím krve ani neslyšel konec popravy. Neboť měl takovou úmluvu se svým milým panošem: Uslyšíš-li, že moji zemané chtějí někoho odsoudit k smrti, vyvolej mě od nich za nějakou záminkou ven, abych nebyl účasten v té krvi. Bylť pamětliv onoho slova*

²⁹ KRÁLÍK, 1969, s. 30.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 54.

³¹ TAMTÉŽ, s. 186.

evangelia, jež řekl Pán: Nesudte, abyste nebyli souzeni, a neodsuzujte, abyste nebyli odsouzeni.“ (Luk. 6, 37) ³² V tomto případě je Václavovo chování zařazeno do let jeho jinošství a stejně jako v legendě *Crescente fide* hned po jeho dosazení na knížecí stolec. Druhá staroslověnská legenda zde značně rozšiřuje výpovědi legend předchozích, a to zejména o informaci poněkud osobní, úmluvu s Václavovým panošem, který v její předloze, Gumpoldovi, není zmíněn. Nemůžeme takovou informaci nechat bez povšimnutí.

Nejvíce zmíněného panoše Václavovi přiblížil Kristián, neboť v jeho legendě poprvé dostává jméno Podiven, ostatní legendy jej zmiňují jen jako panoše nebo věrného sluhu. První staroslověnská legenda jej nezmiňuje vůbec. Také byl značně rozšířen, doplněn a přepracován příběh založen na zázraku, který se ho týkal. Protože pouze v Kristiánovi truchlí Podiven nad smrtí Václavovou tak, že zabije jednoho z jeho vrahů. Podle Kristiána byl mimo jiné správce domu Václavova a zde všechny pobožnosti učil: „..., všechny téměř domácí lidi až k posledním kuchařům tak vyučil, že skoro nikoho nebylo na knížecím dvoře, aby neuměl hymny žalmistů zpívat, a opisovat, nebo aby neznal, co náleží k církevním obřadům.“ ³³ V tomto případě díky věrnosti ke svému pánu vlastně na místo něj šířil slovo boží a vzdělání mezi prostým lidem. Dále pak Kristián z Podivena učinil světce, který se v mnohém snažil Václavovi vyrovnat. K almužně Václavem rozdané přidával ze svého a vždy více chudých potravou obdaroval, než kolik mu pán přikázal. Díky své věrnosti si tak zasloužil „uslyšeti slovo evangelia: *Aj, služebníče dobrý, že v malém byl jsi věrný, nad mnohým tebe ustanovím (Mat. 25, 21), ...*“ ³⁴. Nakonec je Kristián oba uložil na stejné místo, od sebe oddělené pouze zdí, čemuž předcházelo přenesení Podivenova těla: „... ve zbožném průvodě kleriků a nábožných mužů i žen a uloženo na hřbitově chrámu svatého Víta tak, že svatý Václav v chrámě a vojín onen venku ležící pouhou zdí jsou od sebe odděleni.“ ³⁵ Dokonce oběma světcům přiřknul i menší zázrak, ale o tom až později.

Uvedli jsme si tři konkrétní pasáže z václavských legend, ve kterých je popsán Václavův odmítavý postoj k odsuzování druhých. Ve všech těchto pasážích legendisté citují víceméně stejně stejnou pasáž z evangelia podle Lukáše. Zvláštní je jistě chronologické zařazení tohoto motivu v různých legendách. Uvedli jsme, že v legendě Kristiánově je tento motiv zařazen až do období Václavovy dospělosti, dokonce až po tom co se vypořádal

³² KRÁLÍK, 1969, s. 186.

³³ TAMTÉŽ, s. 83.

³⁴ TAMTÉŽ.

³⁵ TAMTÉŽ.

s matkou a bezbožnými velmoži. Naproti tomu legendy *Crescente fide* a Druhá staroslověnská legenda zařazují tento motiv do Václavových jinošských let, konkrétně do doby hned po jeho zvolení a dosazení na knížecí stolec. Vyplývá pak z těchto legend, že ač byl ještě ve věku nevhodném pro převzetí úplné vlády, přesto musel Václav vykonávat určité povinnosti knížecí. V tomto případě se musel účastnit soudů. Řadit tento motiv těsně za Václavovo zvolení knížetem a také hlavně do doby, kdy byl ještě dítětem, nebo přesněji jinochem, se zdá logičtější, než jak je tomu u Kristiána, který také mluví o jinošství, ale Václav v jeho legendě již nepanuje pod regentkou Drahomírou, ale sám. Naopak v legendách *Crescente fide* a Druhé staroslověnské legendě je důležitým milníkem a současně podmínkou pro samostatnou vládu Václavovo dospění v muže. „*Když však dospěl v muže, ...*“³⁶(*Crescente fide*); „*Když kníže sám dospěl k síle mužného rozumu, ...*“³⁷(II. staroslověnská legenda) Dospění v muže nebo podle Kristiána opásání se statečností je důležitým zvratem ve Václavově životě, neboť se v tomto okamžiku odpoutává od matky a špatných rádců a sám se ujímá vlády v knížectví. I První staroslověnská legenda se o tomto momentě Václavova života zmiňuje: „*Ale matka jejich [Václava a Boleslava] Drahomira zajistila zemi a spravovala lid, dokud Václav nedospěl, a když dospěl, sám se jal spravovat svůj lid.*“³⁸ Ve všech ostatních legendách bezprostředně po této Václavově proměně následuje jeho proslov k jeho velmožům, v případě legend *Crescente fide* a legendy Kristiánovy je proslovu přítomna i jeho matka, kdy jim vytýká, že mu bránili učit se zákonu Páně. Tento taktéž se opakující motiv souvisí s Václavovou nábožností, neboť po vypořádání se s těmi, již mu ukřivdili, povolává Václav zpět do země kleriky, kteří byli špatnými velmoži a jeho matkou vyhnáni. V Kristiánovi kvůli jeho osamostatnění vznikne rozpor mezi přívrženci Václava a jeho matky. Václav nakonec vyžene matku a všechny její přívržence ze země. V Druhé staroslověnské legendě přestože svou řeč pronáší k velmožům vyžene po ní pouze svou matku, protože byla v čele odboje proti němu, kdežto velmoži a rádcové se mohou vrátit do svých domovů. Právě obnovení církve a povolání kléru zpět do země je v legendách vyzdvihoivanou zásluhou Václavovou.

Pro objasnění událostí předcházejících této rehabilitaci církve je nutno zmínit další motiv zdůrazňující Václavovu oddanost víře. Jelikož Václav v nábožnosti, dobrotě a

³⁶ KRÁLÍK, 1969, s. 31.

³⁷ TAMTÉŽ, s. 189.

³⁸ TAMTÉŽ, s. 54.

oddanosti Pánu převyšoval jiné, jevílo se toto mnohým i jeho matce jako slabost a neschopnost zastávat řádně knížectví ve věcech světských. Hovoříme samozřejmě v intencích václavské hagiografie. Jedná se o motiv, který nalézáme ve všech srovnávaných legendách kromě První staroslověnské legendy. Jedná se o motiv, kde jsou napřed vyřčeny obavy plynoucí z Václavova přílišného odklonu od záležitostí světských k víře a potom následuje líčení různých útrap a trápení, která mu jeho odpůrci činili. „*Co uděláme? Vždyť měl být knížetem, ale dal se pokazit od kněží a je z něho mnich!*“³⁹ (Crescente fide) Po tom následuje zabití Ludmily a vyhnání kněží a kleriků ze země, dále pak nátlak na Václava, aby z duchovního vzdělání vystřízlivěl. „*On však vytrvale s sebou nosil malou knížku, ukrýváje ji pod šatem, na každém příhodném místě pilně v ní čítal a těžce vzdychaje neobyčejně želel zaslepenosti jejich [jeho mužové] srdce.*“⁴⁰ (Crescente fide) Zde je vylíčeno, že byl Václav pod dohledem svého okolí, které mu bránilo v dalším duchovním vzdělávání. S tímto jeho odbojem je také spojen další motiv, který je možno nalézt napříč legendami, a to Václavovo vyhýbání pohanským obřadům a rituálům. „*Když se pak všichni t řečení zlovolníci ubíral, aby obětovali modlám berany a selata a pojídali z těchto ohavných žertev, sám se od nich pod vhodnou záminkou vzdaloval a nikdy se nepotřísnil jejich hodováním; ani nápojů, které ku počtě model popíjeli, nikdy neokusil.*“⁴¹ (Crescente fide) Můžeme si zde povšimnout jisté shody s motivem soudu zmíněného výše, kdy ať už se jednalo o rozsudek u soudu či hostinu pohanů, vždy si Václav vymyslel nějakou záminku, aby se nemusel účastnit.

Motiv Václavova pokažení a jeho skryté knížky řadí Kristián ve shodě s legendou Crescente fide a Druhou staroslověnskou legendou do doby, kdy byl podroben kněžně regentce, své matce. „*Ach, co sobě počneme a kam se obrátíme? Kníže náš, jež jsme na trůn povýšili, dal se převrátiti od kněží a skoro mnichem se stal, A činí-li toto nyní ve věku chlapeckém nebo jinošském, což teprve asi činiti bude, až dospěje v muže nebo starce?*“⁴² Kristiánův „rukopis“ je v této pasáži zřejmý, neboť popis Václavova tajného odboje je zde rozšířen o ústrky, které musí snášet klerikové, kterým není pod pohružkou styk s Václavem dovolen. „*Než on toho všeho jsa vědom, s muži sobě věrnými skrytě zadní dvířka si prorazil a po západu slunce tajně některého klerika k sobě povolával, a když svítalo, učitele nebo kněze sobě milého tajně zase propouštěl. A knížečku svou skrytou pod šatem nosil, a kdekoli*

³⁹ KRÁLÍK, 1969, s. 31.

⁴⁰ TAMTÉŽ.

⁴¹ TAMTÉŽ.

⁴² TAMTÉŽ, s. 69.

nalezl pokojné místečko, pilně v ní čítal a s vnitřním úpěním převelmi želel zatvrzelosti srdce lidu svého a slepoty a nevěry jeho.“⁴³ (Kristián) Ve věci pohanských hostin či rituálů nacházíme u Kristiána jistý rozpor, neboť se o této věci zmiňuje v legendě na dvou různých místech. V obou případech až po tom, co Václav spořádal a upevnil svou říši. „A přihodilo-li se mu někdy, když jako kníže mezi takovými zvířaty hodoval, že pozdním večerem nad obyčej hojněji se napil, ze spánku časně ráno se vytrhl a rychle spěchal do chrámu, a jakmile nějakého kněze nebo klerika tam zastihl, z roucha, v které byl oděn, ať bylo sebelepší, se svlékl a dal mu je.“... „A poněvadž pověrečné obřady pohanské nebyly ještě z kořene vymýceny a přemnoho mužů chvátávalo obětovat ohavné žertvy démonům, a jídlem a nápojem z nich se poskvřňovali, on nikdy s nimi nadržel spolku, nýbrž vždy se jim vyhnul, vymysliv si nějakou záminku.“⁴⁴ Obě pasáže jsou od sebe odděleny pouze několika řádky s výčtem dalších nábožných skutků, ke kterým se vrátíme později. Kristián nejprve započne mluvit o Václavových ctnostech, kterak bos v postní době mezi hrady chodil, pod překrásným rouchem knížecím žíněnou košili nosil a skrovně potravu požíval. Hned na to navazuje vypravování o tom, jak Václav sám sebe trestal, když se přemnoho napil na hostinách se „zvířaty“. Píše doslova „mezi takovými zvířaty“⁴⁵, jenže předtím se nikde o žádných „zvířatech“ nezmiňuje, ani o pohanech, bereme-li v úvahu, že se s největší pravděpodobností jedná o příměr k pohanům. Potom v několika málo větách zmiňuje, jak světec o bohoslužbu pečoval, a hned na to navazuje zmínkou o Václavově úspěšném vyhýbání obřadům pohanským. Celé dva odstavce, kde Kristián líčí Václavovo postní putování, nošení žíněné košile, darování roucha klerikovi, péči o křesťanskou bohoslužbu a vyhýbání pohanským obřadům, působí v legendě jako poslepované z částí. Navíc druhý odstavec je zakončen zmínkou o tom, jak Václav žaláře, šibenice i mučidla strhával a pohanské chrámy bořil, přestože stejné zásluhy, boření žalářů a šibenic, mu připsal právě o dva zmíněné odstavce dříve.

Jak už jsme zmínili dvakrát v předchozím textu, Kristián většinou motivy z ostatních legend rozšiřoval, doplňoval a případně přetvářel. Domnívám se, že v tomto případě musel informaci o boření žalářů, šibenic, mučidel a pohanských chrámů doplnit z nějaké mně neznámé legendy, nebo se jedná o jeho vlastní doplnění, případně pak o chybu při psaní

⁴³ KRÁLÍK, 1969, s. 69.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 73-74.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 73.

v důsledku toho, že si neuvědomil opakování téže informace. První zmínka o boření žalářů a šibenic zapadá do kontextu, neboť následuje po pasáži, kterou jsme již zmiňovali, o Václavově nepřítomnosti při rozsudcích. Posloupnost Václavových ctností a skutků nábožných je v Kristiánovi ve velké míře zachována z legendy *Crescente Fide*:

pravdomluvnost a spravedlivost – vyhýbání rozsudkům smrti – bourání vězení a šibenic – soucit se sirotky, vdovami, raněnými atd. – putování po kostelech v době postní – skryté nošení žíněné košile – péče o bohoslužbu (oplatky a víno)

V případě Kristiána:

pravdomluvnost a spravedlivost – vyhýbání rozsudkům smrti – bourání žalářů a šibenic – soucit se sirotky, vdovami, raněnými atd. – putování po kostelech v době postní – skryté nošení žíněné košile – kání se za hojné pití – péče o bohoslužbu (hostie a víno); Kristián k této pasáži z *Crescente fide* ještě připojil zmínku o Václavově vyhýbání pohanským obřadům a znovu také zmínku o jeho bourání žalářů a šibenic, doplněnou o srovnávání pohanských chrámů se zemí

Kristián tedy musel převzít celou zmiňovanou pasáž z legendy *Crescente fide*. Pro lepší doložení této domněnky předkládám několik shod z pasáže o Václavově soucitu a dobrotivosti:

Crescente fide ⁴⁶	Kristián ⁴⁷
nemocné navštěvoval	nemocné navštěvoval
mrtvé pohřbíval	mrtvé pochovával
hosty a cizince vlídně přijímal jako své příbuzné	cizince a pocestné jako své nejbližší příbuzné přijímal
zbloudilým ukazoval cestu pravdy	bloudícím cestu pravdy otvíral
násilím a lstí nikomu na světě nic neodňal	násilím a lstí nikomu nic neodňal
své vojsko vybavoval nejen zbraněmi, ale i nejlepším oděvem	vojsko své netoliko nejlepšími zbraněmi, ale i oděvem opatřoval

⁴⁶ KRÁLÍK, 1969, s. 30.

⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 73.

Těmito výše vypsányi doklady se zcela jasně potvrzuje tvrzení některých literárních historiků, že Kristiánova legenda je ve václavské části kompilací legend starších, zejména pak *Crescente fide* a Gumpolda. Podle některých, např. D. Třeštíka, pak k těmto Kristiánovým předlohám patří legenda X.⁴⁸ Tento problém s rozporem v díle Kristiánově týkající se opakování téže informace můžeme uzavřít tvrzením O. Králíka: „*Kristián určitě zacházel s prameny svérázným, velmi volným způsobem. Skoro určitě to však byly prameny naprosto reálné, dodnes existující.*“⁴⁹

U Kristiánovy legendy bych se rád ještě pozdržel, neboť se jedná o nejrozsáhlejší dílo celé václavské hagiografie. O několik stran výše jsme srovnali, jak jednotlivé legendy zařazují motiv v nich všech se opakující, motiv Václavových obav z konání proti Písmu. Ukázali jsme při tomto srovnání, že kromě Kristiánovy legendy je motiv Václavova odcházení od soudu před vynesením rozsudku smrti zařazen vždy do jeho let chlapeckých či jinošských. Předmětem srovnávání je i Druhá staroslověnská legenda, která je volným překladem latinské legendy Gumpoldovy, tudíž i ve druhé Kristiánově předloze (první předlouhou je *Crescente fide*) je tento motiv zařazen jinak než u Kristiána. Postup autorů legend *Crescente fide* a Druhé staroslověnské legendy při řazení zmíněného motivu zdá se mi logičtější, nežli je tomu u Kristiána. V obou případech zmínka o Václavově obavě z přítomnosti při vynášení rozsudku, nebo si možná můžeme dovolit říci strachu z poprav, jelikož Druhá staroslověnská legenda i její předloha legenda Gumpoldova mluví o tom, že kníže Václav nechtěl být účasten popravě a prolítí krve⁵⁰, následuje vždy těsně po jeho dosazení na knížecí stolec. Logiku věci spatřuji v tom, že v době, kdy se Václav dostal na knížecí stolec a kdy zatím vládla jeho matka Drahomíra jako regentka, měl Václav 13 let.⁵¹ Přestože se vlády plně ujal pravděpodobně jen o několik let později, v 16-17 letech (nejspíš mezi roky 922 až 925⁵²), kdy už byl považován za dospělého, byl pořád dítětem, alespoň podle pohledu dnešní doby, a jako s takovým se s ním i jednalo. Proto místo něj po celou dobu, ať už jeden rok nebo roky tři, vládla jeho matka. Jedná se samozřejmě jen o dohad, ale asi málokteré dítě rádo sleduje popravy, a pokud uvěříme, že někde na pozadí václavských legend je nějaká skutečná informace o knížeti Václavovi, pak by tou informací

⁴⁸ TŘEŠTÍK, 1998, s. 123.

⁴⁹ KRÁLÍK, 1970, s. 23.

⁵⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 40 a 186.

⁵¹ TŘEŠTÍK, 1998, s. 204.

⁵² TAMTÉŽ, s. 204 a 375.

mohla být skutečnost, že se Václav nerad účastnil poprav. V legendách se na tuto informaci nabalil patos typický pro tento literární žánr a legendisté využili možnosti přiřknout Václavovým činům vznešené a hlavně zbožné pohnutky, které jsou rozhodně lepším vysvětlením světcova jednání než navrhovaná možnost, že Václav na popravy neměl žaludek. Nejedná se zde o žádný zázrak nebo jinou fantasií, proto se domnívám, že toto líčení Václavovy zbožnosti může být založeno na skutečné informaci o jeho odcházení před vyřčením rozsudku či vykonáním poprav. Proč jinak by byl tento motiv zařazen právě do momentu, kdy je kníže ještě chlapec? Samozřejmě tato teorie může být napadena argumentem, že tomu tak přeci není ve všech legendách 10. století. V legendě Kristiánově je skutečně tato zmínka o účasti či spíše neúčasti při rozsudcích zařazena až po Václavově dospění v muže, dokonce až po přenesení těla sv. Ludmily, což je o 4 roky později, v době, kdy Václavovi bylo 17 let.⁵³ Tento argument ale nevyvrací možnost Václavovy nechuti k popravám, která mohla trvat celý život. Třeštíkův argument s pokutami od zločinců a peněžními ztrátami⁵⁴ zní spíše jako fikce.

Dokonce i na otázku, proč je tato informace v Kristiánovi zařazena jinak než v ostatních legendách, se dá vcelku snadno odpovědět. Kristián se ve své legendě nevěnuje jen knížeti Václavovi. Svoje líčení začíná přinesením víry na Velkou Moravu, pokračuje jejím přenesením prostřednictvím Bořivoje do Čech a pak začíná legendu ludmilskou. Ve vyprávění o Ludmile uplatnil motiv, který se vyskytuje v legendách václavských, a to Václavovo dospění v muže a vzepření se velmožům a matce. Kníže Václav je v pasáži o Ludmile několikrát zmíněn, z logického důvodu zachování chronologie jednotlivých událostí. Tudíž je zde zmíněno jeho narození, jeho svěření do Ludmiliny péče a pak do péče matky, jeho vidění předvídající Ludmilino zavraždění a také samozřejmě motiv jeho vzpoury proti velmožům a matce. Václavův odpor a osamostatnění ve věcech vlády je důležitým krokem v Ludmilině legendě, neboť vede k přenesení Ludmilina těla z Tetína do Prahy. Bez Václavovy vzpoury by nebylo možné Ludmilino tělo přenést ani v legendě o zázracích s tím souvisejících vypovědět. Motiv Václavovy vzpoury je zde pro Kristiána typicky rozšířen, jak už bylo zmíněno dříve. V jiných legendách latinských následují po této události další, obnovení a rozkvět církve, úklady bratra Boleslava, započetí stavby chrámu sv. Víta atd. Jenže Kristián zde pokračuje v Ludmilině legendě, do které jsou zakomponovány minimálně

⁵³ TŘEŠTÍK, 1998, s. 205.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 382.

dvě pasáže typické pro legendy václavské. První pasáží je Václavovo vidění a předpověď toho, co bude následovat, tu si Kristián vypůjčil z legendy Gumpoldovy, opsal ji doslova. Druhou je pak ta o Václavově vzpouře vůči velmožům a matce. Nesmíme také opomenout, že do Ludmiliny legendy Kristián zařadil zmínku o Václavově vzdělání na Budči. Na všechny zmíněné pasáže o Václavovi pak navazuje oddíl šestý, kterým se počíná legenda Václavova, která se s výjimkou vynechání pasáží použitých v legendě o Ludmile drží chronologie svých předloh. Pozměněné řazení událostí týkajících se knížete Václava se nám snad dostatečně a srozumitelně povedlo vysvětlit. Je-li prokazatelné, že Kristián svou legendu složil a opsal z legend starších, vyvstává pak mezi badateli otázka, zda si části, u kterých nemůžeme doložit jejich původ z jiných legend, vymyslel nebo je opsal z nějaké předlohy nám neznámé. Teorií je několik, včetně té, kterou prosazuje D. Třeštík, a to existenci legendy X.⁵⁵ Ta se nedochovala, ale byla předlohou pro všechny legendy, snad s výjimkou Gumpolda, od *Crescente fide* přes Kristiána až po legendy z 11. století. Ta podle Třeštíka byla napsána latinsky a musela vzniknout před první legendou václavskou, *Crescente fide*. Na tuto teorii mohu odpovědět jedině ocitováním O. Králíka: „*Víra ve ztracené prameny a hlavně ve vydatnou ústní tradici je rázu spíše mystického než racionálního.*“⁵⁶

Ve snaze srovnávat v této kapitole motivy nábožnosti chronologicky, musíme se ještě vrátit k motivům Václavova postního putování a jeho péči o bohoslužbu, kterých jsme se již dotkli v předchozím textu. „*Ale také v postním čase putoval do kostelů od města k městu po strmých stezkách pěšky a bos, takže se dokonce v jeho šlépějích objevovala krev. Na těle oblečen drsnou žíněnou košilí a přes ni ozdoben královským rouchem bez ustání vzdával díky jedinému Bohu.*“⁵⁷ (*Crescente fide*) Kristiánova legenda taktéž zmiňuje Václavovo postní putování, zdůrazňuje, že se jednalo o dobu „ještě zimní“ a kníže Václav putoval stezkou „ledovitou a sráznou“. Kristián samozřejmě užívá poněkud slavnostnějších frází nežli legenda *Crescente fide*. Např. „bývalo vidět, jak jeho šlépěje jsou krví zvlhlé“ nebo „chrámy Kristovy pěšky navštěvuje“, nikoli kostely, jak je řečeno v *Crescente fide*. Kristián také rozvinul motiv zmiňující Václavův šat. „*Kromě toho pro uchování cudné čistoty, k níž se zaslíbil, chodil v předrsné košili žíněné, která z úcty k němu až podnes se chová a vypadá jako nová, ...*“⁵⁸ Tato zmínka o rouchu pak pokračuje stejně jako v *Crescente fide*, ale je pak

⁵⁵ TŘEŠTÍK, 1998, s. 248.

⁵⁶ KRÁLÍK, 1970, s. 22.

⁵⁷ KRÁLÍK, 1969, s. 31.

⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 73.

dále ještě rozšířena o informaci, kdy Václav své knížecí roucho odevzdává klerikům jako trest za hojnější pití. Přestože Kristián informace o knížeti Václavovi přejímá z jiných legend a ve velké míře dodržuje jejich chronologii, tak každé přejaté informaci dodává na intenzitě, ale také fantastičnosti, viz zachovaná košile či odevzdávání roucha knížecího. I přes jeho práci s jazykem ho v této rovině překonává autor Druhé staroslověnské legendy, nebo spíše biskup Gumpold, jehož legenda byla předlohou legendy slovanské. Pro demonstraci: „*Vpravdě snášel až takovou trýzeň tělesnou, že kapky krve řinoucí se z rozdrásaných útlých jeho pat značily jeho stopy,*“⁵⁹ nebo také: „přes příkré vrcholky hor a propastné doliny a hluboké strže.“ Nejpodstatnějším rozdílem oproti zbylým legendám je ve druhé slovanské legendě zmínění Václavova panoše - „a provázen jedině svým panošem“. Tento se objevuje již v předloze slovanské legendy, tudíž se nejedná o novou informaci či autorovu intenci.

Další zvláštností je zmínění knížky, kterou s sebou kníže Václav bere na putování po kostelech. Tato knížka se v žádné jiné legendě neobjevuje v tomto místě a této souvislosti. Avšak ve všech legendách, jak jsme si již ukázali, se objevuje knížka, kterou Václav tajně nosí pod šatem a tajně z ní čítá a modlí se. Domnívám se, že neexistuje důvod, abychom tyto dvě knížky nemohli prohlásit za knížku jednu. Nejprve si ji Kníže Václav bere s sebou na svou postní pouť, na které podle Druhé staroslověnské legendy pje žalmy: „..., a za pění žalmů a jiných modliteb navštěvoval jednotlivé kostely.“⁶⁰ Později si z ní tajně čte ve chvílích, kdy je nikým nepozorován.

Důležitou pasáží, kterou nesmíme opomenout, je Václavovo pečení oplatek a lisování vína, kde se Václavovi připisuje mnoho různých činností. První z nich je žnutí pšenice, potom její nošení do domu a mletí mouky: „*Proto v době žní, vstáváje ještě za noci, tajně vycházel do polí, požínal pšenici, nosil ji na ramenou do svého domu, zde mlátil, v mlýncích smílal a mouku prosíval.*“⁶¹ (Crescente fide) Zde se dostáváme k první větší rozepři mezi legendami. Legenda Kristiánova a Druhá staroslověnská legenda zmiňují při této příležitosti Václavova panoše. Každá však trochu jinak. Kristián předepisuje vyprávění o zázraku Podivenově. „..., a s nejvěrnějším sluhou svým, o kterémž později budu vyprávět zvláštní zázrak, znamenitě dokazující zásluhy jich obou [jeho a Václava] ...“⁶² Naproti tomu Druhá staroslověnská legenda odkazuje na již zmíněného panoše, přestože její předloha ho

⁵⁹ KRÁLÍK, 1969, s. 187.

⁶⁰ TAMTÉŽ.

⁶¹ TAMTÉŽ, s. 31.

⁶² TAMTÉŽ, s. 73.

zde nezmiňuje, neboť v Gumpoldovi žne Václav pšenici doslova sám, a opakuje znovu frázi z motivu s postní poutí: „... a se svým shora již vzpomenutým panošem bos a pěší se ubíral na své pole ...“⁶³ pro srovnání ještě první zmínka o panoši: „... provázen jedině svým panošem, putoval bos a pěší ...“⁶⁴ Jako jediný zmiňuje autor Druhé staroslověnské legendy Václavova panoše ve všech částech tohoto oddílu věnujícího se Václavově nábožné odhodlanosti. Při žnutí pšenice je panoš přítomen ještě pouze v Kristiánovi. Spolu s opakující se frází „bos a pěší“ to vede k myšlence, že autor Druhé staroslověnské legendy byl podobným kompilátorem jako Kristián. Jeho inspirace v Kristiánovi nebo jiném pramenu je zřejmá. Poněkud uměle působí zopakování výše zmíněné fráze, neboť v jiných starších pramenech Václav na pole bos nechodí. Jako způsob pokání nebo testování svého těla má tato fráze smysl pouze v prvním případě, a to při postní pouti. Není žádný důvod, aby kníže chodil bos všude, kam se vrátne. Tato skutečnost nám neukazuje nic tak zásadního, ale je příznačná jako upozornění na autorovo možné kompilátorství. Činností navazující na mletí mouky je nošení a žehnání vody. „Podobně ještě za hluboké noci brával s jediným panošem vědro a chodil pro vodu, při jejím čerpání říkal slova: ‚Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého,‘ nosil ji domů a z ní i z připomenuté mouky pekl oplatky.“⁶⁵ (Crescente fide) Zde na tomto místě se v celé legendě Crescente fide poprvé objevuje onen záhadný panoš Václavův. Nebyl by to Kristián, kdyby se od ostatních legend neodlišoval stejně jako v tomto souvětí o Václavově nošení vody a jejím míšení s moukou. Dle legendy Kristiánovy se žádný panoš na této Václavově činnosti nepodílel. Nezapomíná však na důležitý motiv vzývání svaté Trojice, který je ať už výčtem či jen souhrnným jménem zmíněn ve všech legendách. „... pro vodu chodil a v noci ji vážil, říká: ‚Ve jménu Otce, i Syna, i Ducha svatého ...‘“⁶⁶ (Kristiánova legenda); „... a samo jediný toliko se svým jemu sloužícím panošem smísil v nádobě mouku s vodou, kterou nosil ve vědru ze studně, požehnal ji vzýváním svaté Trojice a zamísil prací svých rukou.“⁶⁷ (II. staroslověnská legenda). V poslední jmenované legendě nepomáhá panoš s nošením vody, ale s jejím míšením s moukou. Ve Druhé staroslověnské legendě je tento motiv rozšířen ještě o pokropení mouky, také ve jménu svaté Trojice, což předchází samotnému míšení mouky s vodou. Poslední činností Václavovou z této ucelené pasáže

⁶³ KRÁLÍK, 1969, s. 188.

⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 187.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 31.

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 74.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 188.

jmenující několik jeho skutků vykonávaných pro upevnění křesťanské víry v sobě i v národě je výroba mešního vína. „*Stejně tak s věrným služebníkem chvátał za nočního ticha na svou vinici, zde česali hrozny, hustě je nakladli do putny, skrytě nosili do světničky, tam lisovali víno v lisu a nalévali do džbánu.*“⁶⁸ (Crescente fide) Kristián je v této informaci překvapivě stručný: „*Těž na vinici pospíhával, hrozny trhal a vlastníma rukama vymačkával, víno do džbánu naléval a k svatě oběti uchovával.*“⁶⁹ Autor Druhé staroslověnské legendy v tomto případě poněkud zmírnil slova svojí předlohy, tam kde Gumpold hovoří o návratu s lupem a koších plných až se prohýbaly, tam staroslověnská legenda hovoří takto: „*..., a když naplnil dva koše svými hrozny ...*“⁷⁰ Hovoří se zde o jeho, Václavových hroznech, přesto na rozdíl od legend ostatních Václav spolu s panošem potají přelézají ploty vinic jako zloději. Kromě Kristiána uzavírají legendy tento oddíl shodně, a to tak, že Václav hostie i víno posílá či rozdává klerikům, aby jich mohli užít při mších.

Výrazným prvkem ve všech čtyřech výše zmíněných činnostech knížete Václava je utajení, s jakým je všechny provádí. Kupříkladu v Druhé staroslověnské legendě: „*... vycházel z paláce, bez vědomí stráže ...*“; „*Domů se pak vracel potají na své lože.*“⁷¹ Tolik k Václavovu postnímu putování. U činností směřujících k podpoře bohoslužby je motiv utajení ještě zřejmější - „*za noci, tajně vycházel do polí*“; „*za hluboké noci*“; „*za nočního ticha*“; „*skrytě nosili [hrozny]*“ (Crescente fide), „*v tichu tmavé noci*“ (Kristián) „*uprostřed noci zcela pokradmu*“; „*skryl je [snopy] v tajném koutku*“; „*zcela potají přelézal ploty vinic*“; „*aniž kdo jiný co o tom věděl*“; „*tajně je [víno] uložil*“ (II. staroslověnská legenda) Vyjma Kristiána jsou všechny tyto čtyři činnosti zařazeny před trýznění Václava zákazem vzdělávání se v Písmu a před Václavovo vzepření velmožům a matce, o kterém jsme již mluvili. To znamená do doby, kdy byl ještě chlapcem či jinochem. Přestože ještě nebyli vyhnáni kněží ze země a Václav se nemusí potají oddávat modlitbám a tajně k sobě vodit kněží, může toto utajování jeho činností značit nevoli jeho okolí a odpůrců nebo, což by nebylo pro legendu netypické, velikou pokoru a skromnost knížete, který si za svou činnost nežadá žádných zásluh. Obdobně je jeho pokora zdůrazněna tvrzením: „*Ó, úžasná pokoro knížete, jež se nestydí vzít na sebe z vnuknutí božské lásky povinnosti služebníků.*“⁷² (II.

⁶⁸ KRÁLÍK, 1969, s. 31.

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 74.

⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 188.

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 187.

⁷² TAMTÉŽ, s. 188.

staroslověnská legenda) Jedná se o důležitý oddíl ve Václavských legendách, neboť s drobnými rozdíly je zachován ve všech i s důležitou informací o žehnání vody na hostie. Knížete Václava přibližuje obyčejným smrtelníkům, protože se neostýchá pracovat rukama a sám přispět k chodu bohoslužeb. Avšak reálnou informaci bych za žádnou ze zmínek nehledal, protože těžko si dovedeme představit, že by kníže chodil bos od města k městu a zastával práci služebníků. Může se zdát, že jsme úplně zapomněli na První staroslověnskou legendu. Nezapomněli, první slovanská legenda je velice stručná a ve většině případů mlčí a ke zbožným skutkům Václavovým se nevyjadřuje, alespoň ne konkrétně. V První staroslověnské legendě se můžeme dočíst o tom, jak byl kníže Václav dokonalý ve víře a konal dobré skutky, zde můžeme najít asi jednu z mála podobností se starší legendou *Crescente fide*. „*Všem nuzným prokazoval dobrodiní, nahé odíval, lačné krmil, pocestné přijímal podle slov evangelia, vdovám nedával ukřivdit, všechny lidi chudé i bohaté miloval, přisluhoval služebníkům božím, kostely zlatem zdobil.*“⁷³

Různorodým motivem je zajisté i povolání vyhnané matky z exilu, neboť se Václav upamatoval slova Páně. V legendě *Crescente fide* bychom tento motiv hledali marně, Václav se sice vymaní z područí matky a svých mužů, ale nikoho následně nevyžene, proto není koho povolávat zpět, krom kleriků a kněží, které matka a její věrní ze země vyhnali. Poprvé se matčin exil objevuje v První staroslověnské legendě. Zároveň je v této legendě Drahomíra poprvé zmíněna jménem v celé václavské hagiografii. Problém je s tím, jak autor první legendy slovanské k Drahomíře přistupuje. Zatímco v legendě *Crescente fide* je řečeno, že zůstala pohankou; v Kristiánovi se o ní mluví jako o zrádné zrádci paní a stejně jako v Druhé staroslověnské legendě jako o pohance rodem i hanebností svých skutků; její obraz v první slovanské legendě je od ostatních legend poněkud odlišný. Může to tak být i díky záměně Ludmily s Drahomírou. Záměnu jmen obou kněžen připouští O. Králík⁷⁴, a to díky absenci jména Václavovy matky ve starších václavských legendách *Crescente fide* a Gumpoldovi. Tím zároveň podporuje svoje zařazení První staroslověnské legendy jako třetí nejstarší pramen mezi legendami o sv. Václavovi, jelikož se, dle mého názoru správně, domnívá, že současník doby by těžko zaměnil jména kněžen, toho se mohl dopustit jedině autor píšíci s nějakým odstupem. V první legendě slovanské je Drahomíra vyobrazena jako oběť spiknutí českých mužů proti Václavovi, kteří jej navedli, aby matku vyhnal. Jenže

⁷³ KRÁLÍK, 1969, s. 55.

⁷⁴ KRÁLÍK, 1970, s. 73.

potom co tak učinil: „... byl si vědom, co je to bázeň boží, a ulekl se slova, jež dí: Cti otce svého i matku svou (Ex. 20, 12) ...“⁷⁵ a přivedl svou matku zpět a konal dobré skutky, aby svůj hřích náležitě odčinil. „*Neboť nejenže chudým a ubohým pocestným a mnohým jiným prokazoval dobrodiní, jakož jsme shora řekli, nýbrž vykupoval i ty, kteří byli prodáni do otroctví.*“⁷⁶ Legenda Kristiánova se také zmiňuje o vyhnání Drahomíry a o jejím povolání zpět, avšak poněkud obsáhleji a hlavně v jiném duchu. U Kristiána není Drahomíra obětí nějakého spiknutí, ale sama jedno takové spiknutí vede, stejně jako v jeho předlohách *Crescente fide* a Gumpoldovi. Jenže v obou zmíněných legendách mluví autoři o Václavově matce jen v souvislosti se zabitím Ludmily, v případě *Crescente fide* je zmíněna její přítomnost Václavovu vyhlášení nezávislosti na poručnictví. Kristián motivy z *Crescente fide* a První staroslověnské legendy kombinuje, jak ukázal ve své práci O. Králík.⁷⁷ Nejprve je shodně zmíněna její regentská vláda, její vyhnání a povolání zpět a nakonec její účast na pohřbu knížete Václava. Jak jsme již zmínili, je zmínka o jejím vyhnání poněkud rozšířena: „... z vnuknutí Ducha svatého pojal [Václav] v srdci úmysl, matku svou, kteráž byla příčinou všeliké nepravosti, vypuditi z vlasti, ... a až by spraveno bylo vše, co se zdálo potřebné k pokoji v říši, ..., aby matku znovu se ctí domů povolal.“⁷⁸ V Kristiánově podání Václav celou věc nejprve důsledně naplánuje a pak teprve provede. „... neboť matku z říše s největší hanbou vypudil ...“; „Ale poněvadž byl pln cudné bázně, která trvá věky věků, pamětliv jsa přikázání Božích, jimiž se nám poroučí ctíti otce a matku, znovu po čase ji uvedl do vlasti; panování bývalého však zůstala zbavena až do smrti.“⁷⁹ Kristián zmiňuje Drahomíru na stejných místech jako první slovanská legenda a Gumpold (vysvětlení Václavova vidění), ale její charakter přebírá z *Crescente fide*, a také doslova z Gumpolda, kdy je Václavova matka nazvána „pohankou rodem, tak i hanebností skutků“. Pro pořádek musíme ještě zmínit Drahomíru z Druhé staroslověnské legendy, přestože její osud v této legendě nijak neukazuje na zbožnost mladého knížete. Druhá legenda slovanská je vždy prezentována jako opis nebo překlad Gumpoldovy legendy do staroslověnštiny, alespoň z velké většiny. Co se Drahomíry týče, můžeme si zde všimnout přejeté fráze z jiné než Gumpoldovy legendy, a to *Crescente fide*. „Co učiníme v té věci, jelikož ten, který má být knížetem, je

⁷⁵ KRÁLÍK, 1969, s. 55.

⁷⁶ TAMTÉŽ.

⁷⁷ KRÁLÍK, 1970, s. 76.

⁷⁸ KRÁLÍK, 1969, s. 70.

⁷⁹ TAMTÉŽ.

zkažen od kněží a od mé tchyně a je jako mnich? Zahubím tuto a ony vyženu ze země.“⁸⁰ Fráze, kterou jsme již dříve v textu zmínili a která ukazuje, jak Václavova až mnišská oddanost Bohu vadila jeho okolí, je dalším typickým motivem václavských legend dokazujícím vytrvalost knížete ve zbožnosti. Autor druhé slovanské legendy ji samozřejmě doplnil o Ludmilu a vložil tato slova do úst Drahomířiných, kdežto v *Crescente fide* vzešla tato otázka z rady mužů s Drahomírou. Za svůj odboj proti Václavovi je Drahomíra potrestána: „*Když domluvil, svou matku, která byla v čele tohoto odboje, vyhnal pryč od sebe ze země.*“⁸¹ Vícekrát o Václavově matce v druhé slovanské legendě neslyšíme. Žádný návrat ani upamatování na slovo boží se nekoná.

Když Václav vyžene svou matku a plně se ujme vlády, musí jakožto oddaný křesťan napravit křivdy, kterých se jeho velmoži s matkou dopustili proti církvi. Nechá otevřít, případně znovu zbudovat kostely, povolá zpět z vyhnanství kněze a kleriky. Jeho dobrodiní přiláká i spoustu nových kněží ze západu. O tom jsme se také již zmiňovali, a to když jsme se snažili určit, zda byl Václav vzdělán v duchu západním či východním. Tito noví kněží z Bavorska a Šváb byli v Čechách přijati více než vstřícně: „*Těm všem daroval v hojnosti zlata, stříbra, krzen, služebnictva i šatstva, jak kdo právě potřeboval.*“⁸² (*Crescente fide*) Zajímavé je, že i přes rozdíl v důvodu vyhnání Václavovy matky zmiňuje tento stejný motiv i první legenda slovanská: „*Na všech hradech vystavěl kostely velmi krásně a v nich se postaral velkolepě o služebníky boží z mnohých národů, kteří tam konali bohoslužbu dnem i nocí ...*“⁸³ Důležité je sousloví „z mnohých národů“, které nám v tomto případě nesděljuje konkrétně, odkud kněží přicházeli, ale dozvídáme se, že se tak dělo po tom, co se kníže Václav ujal vlády. Značí to jistou souvislost mezi legendou *Crescente fide* a První staroslověnskou legendou. D. Třeštík by jistě uvedl, že za tuto souvislost může společná předloha obou zmíněných legend, a to legenda X. Kristián také zmiňuje příchod kněží z Bavor a Šváb a také jiných zemí stejně jako *Crescente fide*, zmiňuje také, že přicházeli s ostatky svatých a knihami. I v Kristiánovi obdrží kněží všemožné dary, ale na rozdíl od *Crescente fide* se nemluví o služebnictvu, ale o otrocích, přestože se v latinském originálu obou legend vyskytuje totéž slovo: *mancipia*. Právem tento rozdíl budí zájem. Neboť se u Kristiána jedná o další přejímku z *Crescente fide*, je nepravděpodobné, že by slovo měnilo

⁸⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 189.

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 190.

⁸² TAMTÉŽ, s. 32.

⁸³ TAMTÉŽ, s. 55.

význam podle legendy. V některých překladech *Crescente fide* se také mluví o otrocích a ne služebnictvu. Latinský výraz *mancipium* znamená majetek, ale také otroctví nebo otrok, proto ho těžko můžeme překládat jako služebnictvo. Otázkou je, zda výrazem *mancipia* není myšlen majetek, protože konkrétně v legendě Kristiánově píše autor o něco později o tom, jak kníže Václav nechával vykupovat otroky, když nebylo dětí ke křtu, aby je pokřtil. Stejně tak vykupování otroků zmiňuje První staroslověnská legenda, jak jsme již psali dříve. Pokud by byl překlad odborníků správný, jednalo by se pak o zvláštní protimluv. Jednou Václav dává otroků kněžím (*Crescente fide* a Kristián), jindy je zas z otroctví vykupuje (I. staroslověnská legenda a Kristián). Proč se však nad tím pozastavujeme? Neboť rozdávaní otroků poněkud nezapadá do obrazu Václava jako oddaného služebníka víry, proto by se jiná interpretace zdála logičtější, přesto by však mohla být zavádějící. Určitě nedovedeme rozhodnout, jaká byla skutečnost, ale interpretaci onoho výrazu *mancipia* by bylo vhodné věnovat pozornost, to však necháme povolanějším. Druhá staroslověnská legenda pak z výše zmíněných legend přebírá pouze zlato, stříbro a oděvy, o žádných služebnících či otrocích se nedozvídáme.

Kníže Václav si našel i jiné způsoby jak šířit křesťanství než jen pomocí kněží a kostelů. V *Crescente fide* se dozvídáme, jak nakládal s lidmi různého smýšlení: „*Mírné lidi oslovoval vládně; o kterých se však dozvěděl, že jsou surovci nebo bezdůvodně se toulají, popíjejí v krčmách a odpadají od křesťanství, hned je dával přivazovat břichem ke stolu a přísně mrskat mnoha biči.*“⁸⁴ Kristián nijak se nevymykáje svému stylu tuto zmínku svérázným způsobem upravil: „*..., přívětivě vždy rozmlouval s tichými, avšak na neurvalce, tuláky, na lidi oddané obžerství a pijanství i ty, kteří se uchýlovali od pravé víry a přímé cesty, božským rozhorlením býval popuzen. Jestliže je nemohl jinak postihnouti, aspoň pod záminkou společného stolování je k sobě pozval a ohromnými dŭtkami je zbil ...*“⁸⁵ Že by dal kníže někoho zbičovat, je dost pravděpodobné, zvláště však zní Kristiánem líčený způsob, kdy se pod zástěrkou pohostinnosti skrývá obracení na správnou cestu pomocí bičů. Podání druhé slovanské legendy je oproti legendám zmíněným poněkud bližší obrazu světce, tak jak si jej dnes představujeme: „*Jiné zas méně přístupné tomuto spasitelnému učení, srdce zatvrzelejšího a rozumu netečnějšího k pochopení pravdy, podle slov apoštolových, ať vhod*

⁸⁴ KRÁLÍK, 1969, s. 32.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 74.

či nevhod učil a přesvědčoval (2 Tim. 4, 2), ...“⁸⁶

Z výše uvedené citace z první legendy slovanské jsme se dozvěděli, že se kníže Václav zasloužil o výstavbu mnohých kostelů, jeden z kostelů je pro nás však kostelem nejdůležitějším, a to kostel svatého Víta. Důležitý je proto, že se jedná o stavbu dochovanou, můžeme si i dovolit tvrdit, že se jedná o kostel u nás nejznámější. Z legend se dozvídáme, že za stavbou kostela, který se postupem věků transformoval v katedrálu, nestál nikdo jiný než patron země České. Před zahájením stavby samotné žádá Václav biskupa řezenského o svolení a jeho žádosti je vyhověno: „*Biskup Tuto tehdy rozpjal ruce a s díkůvzdáním Hospodinovi a s jáсотem řekl: „Toto vyřídíte mému synovi, blahoslavenému Václavovi: Tvůj kostel již stojí před tváří Pána Boha co nejpůvabněji zbudován.“*“⁸⁷ (Crescente fide) Václav pak sám pokládá základní kámen. Dokonce i velmi stručná první legenda slovanská stavbu kostela zmiňuje: „*A jak mu Bůh vložil do srdce, vystavěl kostel svatého Víta.*“⁸⁸ Je však v tomto případě opravdu poněkud skoupá, neboť se o ničem dalším v souvislosti s kostelem svatého Víta nezmiňuje, ale pokračuje rovnou plánováním bratrovraždy. Kristián nejinak než přejímá tuto pasáž z legendy Crescente fide, zachovává z ní také frázi, která se objevuje i v druhé slovanské legendě, a to vzkaz biskupa synu Václavovi, že jeho kostel již stojí před Pánem vystavěn. Mimo to Kristián odkazuje na biskupa, o kterém se zmínil již dříve a k jehož diecézi Čechy tehdy náležely, nejmenuje ho však. Jedná se o moment z legendy o sv. Ludmile, kdy kníže Václav nechává přenést tělo svaté Ludmily, ale jelikož se mu nedaří jej pohřbit, obrací se o radu k biskupovi v Řezně, zvaném Tuto. Biskup mu poradí, že je basiliku třeba nejprve vysvětit, pak bude možné Ludmilu pochovat. Nemůže tak kvůli stáří vykonat sám, a proto místo sebe posílá spolubiskupa. Kníže ve své žádosti onu basiliku svatého Jiří zmiňuje a chce jako jeho otec také zbudovat kostel. Když ke všemu zmíněnému přibereme ještě Druhou staroslověnskou legendu, rozšíří se nám tato pasáž o informaci: biskup, kterého se Václav tázal o svolení, nakonec kostel i vysvětil. Jedná se o informaci známou již z její předlohy, Gumpolda. Jenže tato informace je v rozporu s Crescente fide a Kristiánem, neboť obě zmíněné legendy o vysvěcení kostela mlčí. V případě Kristiána by kostel nemohl přijít vysvětit biskup, který jeho stavbu schválil, nýbrž zase jeho spolubiskup. Jediná druhá legenda slovanská mluví o

⁸⁶ KRÁLÍK, 1969, s. 187.

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 32.

⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 55.

vysvěcení, v čemž kopíruje Gumpolda, avšak všechny tři zmíněné legendy mluví o tom, že stavba nebyla dokončena, dokonce i druhá legenda slovanská, přestože tak není řečeno v její předloze.

K vyjasnění tohoto rozporu mezi legendami musíme uvést další motiv Václavovy nábožnosti, který je se stavbou kostela svatého Víta úzce spjat. Jedná se o jeho plán odejít do Říma a stát se mnichem. Jak už bylo dříve zmíněno, Václavovo někdy až mnišské chování se v legendách nesetkává s pochopením jeho družiny a okolí. Avšak s touto informací získává Václavovo domnělé mnišství reálný rozměr. „*Tou dobou chtěl jít do Říma, aby ho papež oděl rouchem mnišským; hodlal se totiž pro lásku k Bohu vzdát svého knížetství a postoupit je bratrovi. Nemohl však tak učinit pro shora jmenovaný kostel [sv. Víta], protože ještě nebyl dostavěn.*“⁸⁹ (Crescente fide) U Kristiána Václavovi brání stavba sama, nikoli jen její dokončení: „*A to by byl i skutkem vykonal, kdyby řečená stavba basiliky mu v tom nebyla nezabránila.*“⁹⁰ Druhá staroslověnská legenda, jak jsme již řekli, mluví o posvěcení kostela, ale zároveň předkládá jeho nedokončenost jako důvod pro Václavovo setrvání v Čechách: „*..., ale pro tento chrám [sv. Víta], poněvadž ještě nebyl úplně dokončen, to [cestu do Říma] odkládal.*“⁹¹ Tento motiv Václavova plánovaného odchodu do Říma je zápletkou nepříliš odlišnou od zápletek moderní literatury. Václav mohl odejít do Říma, přenechat knížectví bratrovi, který o něj podle legend stál, a k bratrovraždě nemuselo vůbec dojít, jenže Václavovo odhodlání dokončit nejprve kostel svatého Víta mění průběh dalších událostí. Motiv putování do Říma je běžným motivem hagiografickým, jak říká např. D. Třeštík, který také tuto konkrétní pasáž v legendě Crescente fide označil za autorův dodatek a snaží se dokázat, že kostel sv. Víta byl za Václavova života dokončen.⁹²

Ukázali jsme si, že václavské legendy jsou plné motivů ukazujících a dokazujících Václavovu nábožnost, ať už na příkladech neuvěřitelných nebo takových, které se mohou zakládat na historické skutečnosti. Zbožnost knížete Václava mu v legendách získává spoustu přívrženců, ale také spoustu odpůrců, jak jsme již ukázali a i v další kapitole v tom budeme pokračovat. Autoři václavských legend vyobrazují Václavovu zbožnost v určitém vývoji, kdy ji prve neskrytě dává najevo, proto ji potom musí skrývat a snášet různá příkoří,

⁸⁹ KRÁLÍK, 1969, s. 33.

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 75.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 191.

⁹² TŘEŠTÍK, 1998, s. 258-260.

aby ji po svém osamostatnění mohl znovu projevit naplno. Nakonec vede Václavova zbožnost k jeho smrti, jak si ukážeme v následující kapitole.

2.3 Vražda

Zavraždění knížete Václava je jednou z nejvýznamnějších událostí naší historie, a to ať na ni pohlížíme z jakékoli strany. V jednom případě vražda dala prostor a moc Boleslavovi, který tak mohl začít budovat český stát, a v druhém dala vražda vzniknout významné osobnosti českých dějin, jejíž příklad a jistá aura tajemna ovlivnily jiné další osobnosti a rozdmýchaly ne jeden spor. Ten nejzásadnější, největší a dodnes trvající je spor o datum vraždy. Přestože se vyskytly i pochybnosti o denním datu 28. září, je toto datum víceméně obecně přijímáno a jablkem sváru je datum roční. Historikové i ti literární se snaží svoje datum prosadit pomocí nejrůznějších přístupů. Ať už je to pomocí údajů z Widukindovy kroniky nebo složitého hledání chyb, kterých se dopustili přepisovatelé První staroslověnské legendy, nebo pomocí řazení událostí desátého století podle logické chronologie, nejlogičtějším datem se jeví rok 935. Oproti datu 929 má rok 935 mnohem více věrohodnějších argumentů. Protože určením správného data se zabývá mnoho odborných prací a toto určení není cílem naší práce ani není v našich možnostech, omezíme se pouze na konstatování, že se na základě předložených argumentů přikláníme k roku 935. Boleslavská bratrovražda je také bezpochyby důležitým milníkem pro českou literaturu, neboť díky ní vznikala literatura na českém území, a co je důležitější, literatura zabývající se věcmi domácími. Takto vzniklá literatura je pak i klíčovým prvkem pro „čtení“ v české historii. Nyní se již budeme věnovat tomu, jak boleslavskou vraždu líčí různé václavské legendy.

Jako v předchozích oddílech vyjdeme nejprve z legendy *Crescente fide*, a to konkrétně z pasáží, kde se Václavova vražda plánuje. Legenda řadí první poradu Boleslava s „bezbožníky“ před Václavovy záměry vystavět kostel sv. Víta a odejít do Říma. Václav o záměrech svého bratra ví, ale „*nepochybně toužil dojítí smrti mučednické*“⁹³, a tak proti tomu nijak nejedná. *Crescente fide* také zmiňuje, že si Václav nepřál zemřít rukou bratrovou, „*protože ho měl rád,(!) a protože věděl, že by bratr pro takovýto čin nešel věčnému peklu.*“⁹⁴ Druhá porada se koná poté, co Václav musí upustit od svého záměru odejít do Říma, protože jeho kostel (sv. Víta) ještě není dostavěn. Boleslav se znovu radí s bezbožníky a posílá k bratrovi posla a zve jej na hostinu. Kníže Václav si je znovu vědom

⁹³ KRÁLÍK, 1969, s. 32.

⁹⁴ TAMTÉŽ.

bratrových záměrů, přesto se vydává na hostinu. Během hostiny se v *Crescente fide* objevuje motiv, který nalzáme i v ostatních legendách, a to motiv varování: „*Tenkrát se kdosi nahnul k jeho uchu a pošeptal mu: „Prchni, můj pane, co nejrychleji, protože tihle lidé tě chtějí co nevidět zabít!*““⁹⁵ Václav tvrzení uvěří, ale nehodlá prchnout a dává to najevo přípitkem archandělu Michalovi.

První staroslověnská legenda se v motivech spiknutí proti Václavovi značně odlišuje oproti ostatním legendám, jak jsme si již ukázali o dvě kapitoly dříve. V první slovanské legendě se objevují hned tři spiknutí. První z nich je spiknutí českých mužů proti jejich knížeti, ti ale neusilují o Václavův život. Čeští mužové namluvili Boleslavovi, že se jej bratr s matkou chystají zavraždit, a Václavovi pak, aby vyhnal matku ze země. Při druhém spiknutí konaném v den svatého Jimrama radí se již Boleslav se „zlými psy“ a plánují jeho smrt: „... *ti zlí psi pozvali Boleslava a konali s ním ďábelskou poradu o jeho bratru Václavovi*“⁹⁶ Současně se zde ze všech legend poprvé dovídáme místo vraždy, a také dokonce i jaký den v týdnu vraždě předcházela: „*I vešel do hradu Boleslavova v neděli na svátek Kosmy a Damiana.*“⁹⁷ V legendě *Crescente fide* je Václav pozván do Boleslavova domu, nikoli na jeho hrad, což by při neznalosti jiných pramenů mohlo vést k domněnce, že se vražda knížete odehrála v Praze. I důvod Václavovy návštěvy u bratra je odlišný, zatímco v *Crescente fide* je pozván na hostinu, ve slovanské legendě jede na Boleslavův hrad kvůli posvěcení chrámu nebo slavení svátku. Ještě před zmínkou o třetím spiknutí mluví první slovanská legenda o tom, jak se Václav chystal odjet zpět do Prahy, ale bratr ho přesvědčil (se zlým úmyslem), aby zůstal i na hostinu. Během ní je varován před bratrem, ale oproti *Crescente fide* varování nevěří: „*Ale on tomu neuvěřil a poručil to Bohu.*“⁹⁸ Když kníže přenechal tuto záležitost Bohu, neznamena to jeho odhodlání zemřít, nebo snad očekávání mučednické smrti. Legenda hovoří jasně: Václav nevěřil tomu, že ho chce Boleslav zabít, zároveň však nepátral po původu vyslechnutého varování a nechal věc Bohu čili se o ni dále nezajímal. Slovo Bůh může vyvolávat dojem Václavova očekávání, že k němu bude brzy povznesen. Jde nám o to poukázat na skutečnost v první legendě slovanské, kdy kníže Václav není líčen jako člověk smířený se svou smrtí, se svým osudem, a rozhodně se jí nechystá přijmout s otevřenou náručí. Také je u první slovanské legendy patrná menší míra

⁹⁵ KRÁLÍK, 1969, s. 33.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 55.

⁹⁷ TAMTÉŽ.

⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 56.

náboženského patosu, protože Václav není o bratrových záměrech informován ani boží prozřetelností, ani vnuknutím Ducha svatého, jako ve zbývajících dvou legendách (v *Crescente fide* Václav o záměrech Boleslava ví bez jakéhokoli vyššího zásahu). Třetí spiknutí se koná v noci po hostině na dvoře jednoho ze spiklenců Hněvsy. Další věcí, kterou se první slovanská legenda vyčleňuje z václavských legend, je jmenování vrahů. Vrátime se k tomuto rozdílu později, až dojdeme k samému aktu zavraždění. Na poradě zaznívá oproti *Crescente fide* konkrétnější plán: „*I řekli: Až půjde na jitřní, tehdy si naň počíháme.*“⁹⁹

V legendě Kristiánově se první spiknutí odehrává během stavby kostela svatého Víta, kdy ďábel svádí Boleslava pomocí zlých lidí, kteří litují toho, že se museli vzdát svých starých zvyků. Poprvé se tak kromě ďáblovou touhy konat zlo a upřít Boleslavovi spasení jeho duše objevuje i konkrétní světský důvod. Stejně jako v *Crescente fide* Václav o všem ví, tentokrát díky vnuknutí Ducha svatého, ale také ničeho proti tomu neučiní, neboť „*přál sobě dojíti palmy mučednické slávy*“¹⁰⁰. Kristián z *Crescente fide* přebírá i informaci, že Václav nechce zemřít rukou bratrovou, protože se obává jeho věčné záhuby.

Při dalším čtení znovu narážíme na zvláštní spojení mezi První staroslověnskou legendou a legendou Kristiánovou. V tomto případě jde o shodu v popisu místa vraždy a záminky pro Václavův příjezd. Kristián stejně jako první slovanská legenda jmenuje místo vraždy jako Boleslavův hrad: „*Boleslav maje dům čili dvůr vlastní v hradě jeho jménem nazvaném*“¹⁰¹ Ve shodě se slovanskou legendou je i důvod Václavova příjezdu, jen s tím rozdílem, že v této pasáži kombinuje Kristián legendu *Crescente fide* s První staroslověnskou legendou: „*... když nadcházela slavnost blažených mučedníků Kosmy a Damiána, jež se světí dva dni před svátkem blaženého archanděla Michaela, vzav si [Boleslav] za záminku, že tam ke cti těchto svatých posvěcen jest kostel, bratra svého blaženého Istivě jako na hostinu zve, ale spíše, jak se vpravdě ukázalo, na zavraždění.*“¹⁰² Pro srovnání nejprve stejná pasáž z *Crescente fide*: „*... aby jej Istivě pozval do jeho domu jakoby na hostinu, ve skutečnosti však na smrt.*“¹⁰³ a také tatáž z první slovanské legendy: „*Kdykoli se někde slavilo posvěcení chrámu, jezdíval Václav do všech chrámů. I vešel do*

⁹⁹ KRÁLÍK, 1969, s. 56.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 75.

¹⁰¹ TAMTÉŽ.

¹⁰² TAMTÉŽ.

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 33.

hradu Boleslavova v neděli na svátek Kosmy a Damiána.“¹⁰⁴ O. Králík rozděluje václavské legendy na dvě linie, do té první řadí *Crescente fide*, Gumpoldovu a Kristiánovu, do druhé pak První staroslověnskou legendu a *Laurentiovu*. Druhá staroslověnská legenda je pak hlavně překladem Gumpoldovy legendy. Někdy se také mluví o hlavní a vedlejší větvi václavských legend. Jak je pak ale možné, že Kristián z první nebo hlavní linie přebírá v některých případech informace podané v První staroslověnské legendě, která by měla patřit do druhé či vedlejší linie? Václavské legendy se očividně nedají takto jednoduše rozdělit na nezávislé linie, protože jistá závislost či propletení legend je zřejmé, jak jsme ukázali na tomto příkladu i na jednom dřívějším, kdy jsme zmiňovali transformovaný motiv koně.

Za druhé spiknutí v podání Kristiána lze považovat příkaz kněžím v chrámě svatých Kosmy a Damiána, aby nepouštěli Václava do kostela, aby mu nikdo nemohl pomoci a aby nebyl chrám poskvrněn prolitím krve. Tento příkaz vydal Boleslav po hostině, jejíž motiv je zde rozšířen. Když Václav přijde na hostinu, jsou spiklenci skrytě ozbrojeni a chystají se ho zavraždit již tam. Třikrát dokonce vstanou s úmyslem vykonat vraždu, ale božím zásahem zase třikrát usednou, tady Kristián přejímá z Gumpolda. U Václava se v Kristiánově podání projeví určité obavy: *„Světec vida je rozběsněny, zůstával sice bez bázně, ale pospíchal od stolu co nejdříve se zdvihnouti.*“¹⁰⁵ Když se vzdálí od stolu, je jako v ostatních legendách varován, tentokrát ale poněkud konkrétněji, kdy ho nevaruje jen kdosi, ale jeden z jeho přátel a ten mu sděluje, že pro něj má nachystaného koně, jak jsme zmínili již dříve. Stejně jako v *Crescente fide* Václav nedbá varování a pronáší přípitek archandělu Michaelovi. Uloží se potom k spánku.

Druhá staroslověnská legenda klade první spiknutí také jako *Crescente fide* a první slovanská legenda před Václavův záměr postavit chrám sv. Víta. Oproti ostatním legendám líčí druhá legenda slovanská Boleslava v poněkud temnějších barvách: *„Tehdy bratr jeho Boleslav, věkem mladší, protivný pro zvrácenost svého ducha a výstřednost svých činů“*¹⁰⁶ Autor legendy samozřejmě neopomíjí ďáblovu příčinění ani bezbožné muže, kteří jsou na straně Boleslavově. V této legendě se Václav o bratrových záměrech dovídá díky božské prozřetelnosti. V legendách *Crescente fide* a Kristiánově je tato fráze zmiňující Václavovu

¹⁰⁴ KRÁLÍK, 1969, s. 55.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 76.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 191.

informovanost následována frází o jeho touze po mučednické smrti. Autor druhé slovanské legendy mezi tyto dvě fráze vložil pasáž o Václavových záměrech postavit chrám sv. Víta, odevzdat knížectví bratrovi a odejít do Říma. Kvůli nedokončené stavbě chrámu od svého odchodu upustil. Potom autor zařazuje již zmíněnou frází o mučednické smrti: „*A jako ten, kdo seče seno za velikého vedra, touží po vodě, tak toužil i tento světec po mučednictví a prolítí krve, nikoli však z rukou svého bratra.*“¹⁰⁷ Nejedná se v tomto případě o překlad Gumpoldovy legendy, ale o téměř doslovnou přejímku z *Crescente fide*, ze které stejnou frází převzal i Kristián, ale ten si ji upravil: „*... nejinak než jelen žíznící po tocích vodních přál sobě dojítí palmy mučednické slávy, avšak přece nikterak z ruky bratra svého, neboť jeho věčné záhuby se obával ...*“¹⁰⁸ Autor druhé slovanské legendy už nezmiňuje jako ostatní legendy Václavovu obavu o bratrovu spásu, ale ta jasně vyplývá z tvrzení, že si nepřál zemřít bratrovou rukou. Druhé spiknutí pramení ze zjištění, že Václav nehodlá odejít do Říma, a tak se pak Boleslav radí se svými rádci o tom, jak knížete zavraždit. Dostane se mu rady, aby požádal knížete o svolení opustit jeho dům a moci se vrátit na hrad Boleslavův a aby pak knížete pozval k sobě a tam ho zahubil. Znovu v další legendě je zmíněn Boleslavův hrad jako místo chystané vraždy i přesto, že se v její předloze toto místo nezmiňuje žádným jménem. Když se Boleslav uvolí knížete, odjede a vyzdobí svůj dům a připraví hostinu na počest svatých Kosmy a Damiána. Pozve pak bratra k sobě na hostinu a ten přislíbí účast. Nic z bratrových záměrů mu nezůstalo utajeno jako v ostatních legendách kromě první slovanské. Z právě zmíněné první slovanské legendy se do druhé legendy slovanské přenáší i motiv jízdy na koni: „*A ihned se ozbrojil i se svou družinou, vsedl na kůň a počal cválat a prohánět se před nimi po svém dvoře, a řekl k nim: Zdaž bych já neuměl s vámi Čechy na komoni nalézt protivníky naše? Ale já nechci. A když to řekl, odjel k bratrovi.*“¹⁰⁹ Z uctivého a pokorného Václava zde máme knížete, který cválá na koni před svou družinou, aby umocnil svou téměř bojovou řeč, kterou pak mírní tím, že vlastně o žádný konflikt nestojí. Dále se v legendě objevuje motiv neúspěšného pokusu o zabití Václava přímo na hostině, kdy spiklenci tajně ozbrojeni třikrát povstanou a třikrát zase usednou, neboť ještě nepřišel Václavův čas. I v druhé slovanské legendě je kníže na hostině varován, tentokráte Boleslavovým sluhou. Václav samozřejmě nedbá varování a pronáší přípitek

¹⁰⁷ KRÁLÍK, 1969, s. 191.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 75.

¹⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 192.

k nejmenovanému archandělu, jehož svátek připadá na další den: „*Nazejtří k jeho svátku připadá nám půst jako připomínka.*“¹¹⁰ Zde si může připomenout informaci z Kristiána, kde říká, že svátek archanděla Michaela se slaví dva dny po svátku svatých Kosmy a Damiána, nikoli hned následující den, jak vyplývá z Václavova proslovu v Druhé staroslověnské legendě. Po přípitku se Václav odebral na lože, ale nešel spát: „*A tu noc konal horlivě modlitby a rozdílal almužny. Věděl, že mu hrozí smrt a byl hotov ji dobrovolně vytrpět pro Krista.*“¹¹¹ Zde se oproti první slovanské legendě projevuje výrazná změna Václavova obrazu, přestože tomu tak v druhé slovanské legendě není vždy, viz Václavova jízda na koni a ozbrojená družina, je zde Václav popisován jako světec, který je připraven zemřít, a dokonce se na smrt noc předtím připravuje. S ozbrojenou Václavovou družinou souvisí i třetí spiknutí, kdy Boleslav sděluje svým mužům, že nemohou Václava zabít, protože jeho družina je střízlivá. Jenže Boleslav ví o Václavově zvyku chodit do chrámu hned, jak uslyší zvuk zvonu, a to bez doprovodu. Podobně jako u Kristiána je do vraždy zapojen i kněz: „*Nuže, řekněme knězi, aby časně zazvonil.*“¹¹² Když jsme již srovnali rozdílný výklad událostí předcházejících vraždě knížete Václava, může se nyní podívat na to, jak srovnávané legendy vyobrazují sám akt vraždy a události, které následovaly nedlouho po něm.

Legenda *Crescente fide* popisuje samu vraždu poměrně stručně. Václav se před úsvitem vydává na jitřní pobožnost a potkává se s bratrem a osloví ho: „*Včera jsi nám pěkně posloužil, Bůh ti to oplat!*“ na to Boleslav vytasí meč a udeří Václava po hlavě: „*A dnes ti chci takhle posloužit!*“¹¹³ Jedná se o fráze, které nalezneme v menších obměnách i v dalších zkoumaných legendách. Jeho úder však Václavovi způsobil jen lehké škrábnutí, protože Boleslava pro bázeň opustila síla. Václav se zmocnil bratrova meče, ale bratra nenapadl, protože se sám nechtěl poskrvnit. Boleslav volá na pomoc ostatní spiklence a ti zabíjejí Václava mnoha ranami kopí a mečů. Legenda uvádí, že se tak stalo 28. září a vypovídá také o událostech následujících. Vrazi se vypravili do Prahy, aby zavraždili Václavovy přátele a pronásledovali jeho kleriky. Je také vylíčen osud těchto vrahů, kteří se rozprchli a někteří z nich zemřeli „*štěkající jako psi a skřípějící zuby*“ a jiní zas zůstali nadosmrti vychrtlí a ohluchlí.

První staroslověnská legenda jako i v jiných případech líčí Václava jako člověka a

¹¹⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 193.

¹¹¹ TAMTÉŽ.

¹¹² TAMTÉŽ.

¹¹³ TAMTÉŽ, s. 33.

nikoli jako světce. Shodně s legendou *Crescente fide* jde kníže na jitřní po zazvonění zvonu, potkává bratra, tentokrát v jakési bráně, D. Třeštík se domnívá, že se zde jedná o bránu patřící k plotu kolem kostela.¹¹⁴ Mezi bratry proběhne stejný rozhovor jako v případě *Crescente fide*: „*Bratře, včeras nám dobře posloužil.*“ Boleslavovi ale našeptává ďábel: „*Nyní ti chci lépe posloužit.*“¹¹⁵ A tak Boleslav udeří Václava mečem po hlavě, kníže je překvapen a táže se bratra na důvod a srazí ho na zem. V tom do konfliktu vstupují Boleslavovi společníci, Tuža tne Václava po ruce a ten raněn utíká do chrámu, ale je dostižen v bráně chrámové Tirou a Čestou a ubit, poslední ránu mu zasazuje Hněvsa, který mu mečem probodne bok. Václav umírá se slovy evangelia na rtech: „V ruce tvé, Pane, poroučím ducha svého.“ (Luk. 23, 46) Legenda také zmiňuje, že přímo na Boleslavově hradě byl zabit také Václavův urozený muž Mstina, ostatní mužové byli hnáni do Prahy, někteří se rozprchli a jiní byli zabiti. Oproti *Crescente fide* přidává první slovanská legenda vraždění nemluvňátek kvůli Václavovi, provdání žen za jiné muže a shodně mluví o vyhnání kněží. Podle legendy ještě před výpravou do Prahy nabádá Tira Boleslava, aby zabil i svou matku, ale ten to odkládá na později. Tato narážka na Drahomíru souvisí s prvním spiknutím zmíněným v téže legendě, kdy na ďáblův popud zlí mužové namluví Boleslavovi, že jej chce bratr s matkou zabít. Václavovo tělo je pak před chrámem přikryto knězem Krastějem. Drahomíra se na rozdíl od *Crescente fide* objevuje v příběhu ještě po Václavově smrti, pláče nad jeho mrtvým tělem po tom, co zjistila, že byl zabit, posbírá, umyje, oblékne a uloží jeho údy v chrámu a kvůli strachu ze smrti prchne do Charvátska. Boleslav matku tudíž nedostihne, ale povolává kněze Pavla, aby nad bratrovým tělem vykonal modlitbu. Ve všech ostatních legendách je Václav víceméně smířen se svou smrtí, dokonce o ní ví předem a očekává ji. V první slovanské legendě si Václav není ničeho vědom ani varování před vrahy neuvěří, v této legendě vystupuje jiný Václav, než který je v legendách ostatních. O jeho nevědomosti svědčí jeho otázka na bratra, potom co jej Boleslav udeřil: „*Co ti to napadlo, bratře?*“¹¹⁶ Stejně tak zde Václav není světcem připraveným přijmout mučednickou smrt, protože člověk, který touží po smrti, by jen těžko utíkal z místa boje do kostela. Obraz statečného knížete, který se postavil bratrovi a pokusil se zachránit útekem do kostela, narušuje jen výše citované poslední promluvení před smrtí. Další odlišností první slovanské

¹¹⁴ TŘEŠTÍK, 1998, s. 433.

¹¹⁵ KRÁLÍK, 1969, s. 56.

¹¹⁶ TAMTÉŽ.

legandy proti legendám ostatním je jmenování vrahů. I v jiných legendách jsou jmenovány vedlejší postavy, kněz Pavel, panoš Podiven, biskup Tuto, ale nikdy ne Václavovi vrazi. Jediný Kristián užívá jmen vrahů, a to v legendě o sv. Ludmile, ale v případě vrahů Václavových mlčí. Legenda pak uvádí datum vraždy 28. září.

Kristián vraždu popisuje poměrně obšírně, ale zjednodušeně podáno postupuje ve shodě s již zmíněnými legendami až na nějaké výjimky. Boleslav tne Václava po hlavě, ale sotva se objeví krev, když ho tne podruhé, nic se nestane. Václav jeho meč zadrží holou rukou a bratra povalí na zem. V tomto momentě promlouvá Václav k bratru a říká mu, že by ho mohl snadno zahubit, ale nehodlá se poskvřnit krví bratrovou, proto mu vrátí meč a raněn od meče na ruce utíká do chrámu, jehož dveře jsou po předchozí úmluvě zavřeny. Boleslav ho pronásleduje a volá na pomoc společníky, ti Václava dostihnou u chrámových dveří a knížete zabijí. Podle Kristiána se tak stalo 28. září 929. I v této legendě se znovu objevuje Václavova matka, pohřbívá s pomocí jeho věrných jeho tělo, ale ne tak jak se na mučedníka sluší. Stejně jako v první slovanské legendě vydají se vrazi na pražský hrad a pobijí všechny Václavovy věrné a děti zaživa utopí ve Vltavě. Pronásledují také kleriky a ti prchají ze země. Vidíme, že v mnohém Kristián kopíruje První staroslověnskou legendu: Václavovo zranění na ruce, jeho útěk do chrámu, zabití ve dveřích chrámových, Drahomíra sbírající Václavovo mrtvé tělo, vraždění nemluvňátek. Podle Crescente fide a Gumpolda líčí pak Kristián osud Václavových vrahů, někteří z nich zůstali nadosmrti zchřadlí a neplodní, jiní zemřeli ceníce zuby, štěkající jako psi a skřípějící zuby, další si zas musejí na živobytí vydělávat rukama.

Druhá staroslověnská legenda jde ve fantastičnosti popisu vraždy ještě dále než legandy předchozí. Václav se podle zvonu, který po domluvě zvoní dříve, vypraví na jitřní, potká bratra, který naproti jiným legendám nenese meč skrytě, ale zastupuje Václavovi cestu, ten mu děkuje za včerejší hostinu. U této legendy dochází asi k největší obměně rozhovoru bratrů, Boleslav tasí meč a udeří Václava co nejsilněji po hlavě a praví: „*Dnes ti vystrojím lepší kvas.*“¹¹⁷ Autor se nadále drží svojí předlohy a píše, že meč odskočil a knížete nezranil, proto Boleslav udeřil znovu, také bez úspěchu, při třetím pokusu mu meč vypadne z ruky. Václav jej zvedne a praví bratrovi, že by jej mohl zabít, ale nechce mít na ruku jeho krev, proto mu meč vrátí a dokonce ho vyzývá, aby dokončil, co začal a volal společníky, ale

¹¹⁷ KRÁLÍK, 1969, s. 193.

aby se sám krví bratrovou neposkrvňoval. Boleslav volá o pomoc a jeho společníci se táží po příčině hluku, Boleslav tne Václava počtvrté a rozetne mu hlavu, ostatní se hned přidají a meči i kopími jej bodají, když pak Václavovo tělo padne na zem, znovu a znovu na něj dopadají údery, až je nadobro roztrháno. Jako datum uvádí legenda čtvrtý den před říjnovými kalendami čili 28. září. Václavovo tělo je pak pohřbeno před chrámem, kde zemřel. Pak legenda mluví o Boleslavově ujmoutí se vlády, po kterém poslal do Prahy a nechal všechny Václavovy přátele, kněze a služebníky pobít a jejich děti naházet do řeky. I osud vrahů je v druhé slovanské legendě postihnout. Někteří místo mluvení štěkali a cvakali zuby, čímž napodobovali psí kousání, nebo seschli nebo přišli o sluch a o řeč. Dokonce sám Boleslav trpěl děsů a musel být věrnými držen, a když se probral, vyčítal jim, že ho navedli k vraždě bratra.

Přestože všechny legendy shodně tvrdí, že Václavova vražda byla předem plánovaným činem, bylo toto tvrzení zpochybněno D. Třeštíkem¹¹⁸, který uvedl dobrý argument pro to, že se jednalo o čin v afektu. Ten mohl být vyústěním dlouhodobého sporu obou bratrů. Například ve druhé slovanské legendě a tak i v Gumpoldově, volá Boleslav o pomoc, a když přiběhne jeho družina, neví co se děje. V první slovanské legendě je Václav ostatními spiklenci napadnut, až když stojí nad Boleslavem. Ve všech ostatních legendách pak Boleslavova družina zaútočí na Václava až po Boleslavově výkřiku. Třeštík se domníval, že Boleslav jednal v afektu, protože ho Václav nejspíš ponižil (ne poprvé), a když se ke sporu dostala Boleslavova družina, ležel již Boleslav na zemi a nad ním stál Václav s mečem. Mysleli si pak podle pánova křiku a toho, co vidí před sebou, že Václav napadl Boleslava, a proto jej zabili. Třeštík se správně ptá, proč by se, kdyby šlo o připravenou vraždu, utkával s Václavem nejprve sám Boleslav, a až když selže, zapojí se do věci jeho družina, a to až po Boleslavově volání o pomoc. Nevíme samozřejmě, jaká byla skutečnost, ale Třeštíkovy otázky jsou namístě, neboť předem plánovaná vražda by asi skutečně měla jiný průběh. Proč se v legendách opakuje, že se spiklenci o Václavu radili, vysvětluje Třeštík tím, že kdyby toto tvrzení hagiografové vypustili, nejednalo by se o mučednickou smrt a také se jim nechtělo připouštět, že vše mohla způsobit náhoda. Osobně se domnívám, že vypuštění porad o Václavovi by porušilo šablonu legendy a znemožnilo přirovnání světce ke Kristu, tak jak se děje ve václavských legendách.

¹¹⁸ TŘEŠTÍK, 1998.

Ukázali jsme si, že hagiografové postupují při popisování boleslavské vraždy podle stejné šablony, někdy se odlišují v detailech, jindy něco vynechávají nebo doplňují. Nejvěrohodněji se jeví podání první slovanské legendy, kde je skutečnost nejméně zanešena náboženským patosem a nejméně se zde uplatňuje církevní vnímání světce jako pasivního příjemce násilí a utrpení. Toto vnímání se v průběhu doby proměňuje, jak můžeme vidět na jednotlivých rozdílech mezi legendami, kdy všechny mluví o stejných událostech, přesto je podávají mnohdy dosti rozdílně.

2.4 Zázraky

S pozdějším datem vzniku legendy roste i počet zázraků v ní vypsanych. Pokud budeme legendy posuzovat podle počtu zázraků v nich obsažených a budeme usuzovat, že čím méně jich v legendě je, tím je legenda starší, neboť se zázraky zmíněné v mladších legendách zatím nestaly, bude pak nejstarší legendou první slovanská. V této legendě najdeme pouze jeden posmrtný zázrak, a to zázrak s Václavovou krví, který se v obměnách vyskytuje i v ostatních legendách. V tomto případě se Václavova krev nechtěla po tři dny vsáknout do země, teprve třetí den již na místě nebyla. Autor pak k tomu dodal: „*Doufáme však v Boha, že se na přímluvy zbožného a dobrého muže Václava ukáže ještě větší zázrak.*“

¹¹⁹ Václavovo utrpení pak přirovnává k utrpení Krista: porady jaké konali Židé o Kristu, vraždění nemluvnat stejně jako kvůli Kristu. Autorovo přání, aby se ukázal další zázrak, může sice značit, že se zatím žádné další zázraky nestaly, ale musíme si uvědomit, že teď se již pohybujeme v čistě fikčním světě. Na konci První staroslověnské legendy se dovídáme, že Boleslav nechal bratrovo tělo přenést do kostela sv. Víta, a to 4. března, ale nepíše, jakého roku nebo jak dlouho po tom co byl zavražděn. Mohl tak mít klidně na mysli první následující březen, přestože se v ostatních legendách mluví o přenesení po třech letech. Ještě jedna informace z první slovanské legendy stojí za zmínku. Podle legendy povolal Boleslav jakéhosi kněze Pavla, aby nad mrtvým Václavem vykonal modlitbu. Kněz Pavel se objevuje i v ostatních legendách, ale mnohem dříve, jak si ukážeme, až budeme zmiňovat Václavovo vidění. Je zvláštní, že autor první slovanské legendy zmiňuje po Václavově zavraždění jakéhosi kněze Pavla, který se v jeho legendě předtím nevyskytl, zatímco ostatní legendy všechny zmiňují možná toho samého kněze Pavla ještě před Václavovým dospěním v muže. Můžeme se ptát, zda měl skutečně D. Třeštík pravdu, a existovala nějaká původní legenda, ze které všechny ostatní čerpaly a autor první slovanské legendy zmínku o Václavově vidění a knězi Pavlovi jednoduše vynechal, nebo že první slovanská legenda není tak stará, jak tvrdí většina odborných prací. Odpovědí na tyto otázky se nám však asi stěží dostane.

Již jsme zmínili vidění knížete Václava, budeme mu nyní věnovat větší pozornost, protože se domnívám, že jej můžeme prohlásit za zázrak, který se odehrál ještě za

¹¹⁹ KRÁLÍK, 1969, s. 57.

Václavova života, proto jej také zmiňuji až v této kapitole. Nejedná se jistě o zázrak takového věhlasu jako zázraky posmrtné, ale přesto si myslím, že vidění mladého knížete patří mezi události nadpřirozené, neboť takovou událostí samo je. Poprvé je toto vidění zapsáno v legendě *Crescente fide* a je uvozeno frází, kterou jej uvozují, samozřejmě v různých obměnách, i autoři dalších václavských legend: „*Ale bylo by nevhodné, abychom mlčky pominuli také to, co jsme se doslechli z vypravování hodnověrných lidí, že totiž již tehdy z vnuknutí božího předvídal budoucnost.*“¹²⁰ Autor pak mluví o tom, že věštec bylo větší množství a že on vypoví alespoň jednu. Kníže Václav jednoho dne vyhlédl z okna paláce a promluvil k jednomu žákovi: „*Tenhle příbytek staršího kněze Pavla mi připadá jakoby pustý.*“¹²¹ Potom v legendě následuje zavraždění Ludmily a vyhnání kněží a kleriků. Tímto vyhnáním kněží a kleriků se naplnilo Václavovo proroctví, které se v této legendě týká pouze kléru.

Kristián naproti tomu pasáž o Václavově vidění začleňuje do své legendy ludmilské. V podání Kristiána je Václavovo vidění mnohem detailnější a dům kněze Pavla se mu ukáže v noci ve spánku. Kristián zde přejímá doslova poměrně rozsáhlou pasáž z Gumpolda. Jediným jeho doplněním je v tomto případě nová informace právě o knězi Pavlovi: „*jenž k často zmíněné paní blažené paměti Ludmile oddaně Inul a jehož přátelství bylo od ní nejoddaněji spláceno*“¹²². V legendě Kristiánově vidí Václav Pavlův dům pobořený a opuštěný, když se probudí, rozhodne se své vidění oznámit svým blízkým a vysvětlit, co značí. Dle jeho výkladu znamená vidění šťastnou smrt Ludmily, kterou nechá zabít jeho matka, a pak také vyhnání kněží, neboť jeho matka nenávidí víru, kterou on miluje.

Druhá staroslověnská legenda je v podání Václavova vidění stručnější nežli Gumpold s Kristiánem. Autor stejně jako jeho předchůdci praví, že nelze zatajit Václavovo proročké vidění, stejně jako Gumpold s Kristiánem uvádí, že se Václavovi vidění zjevilo, zatímco spal. Stejně je i Václavovo vyložení vidění: zboření domů znamená smrt Ludmily z rukou jeho matky a zpusťování a opuštění domu nebo dvoru Pavlova značí pak vyhnání kléru ze země.

Přejdeme nyní k zázrakům posmrtným. Těch se ve václavských legendách vyskytuje nespočet, proto se pokusíme jmenovat je jen velmi stručně a zastavit se jen u rozdílů mezi jednotlivými legendami. Nebudeme srovnávat každý zázrak zvlášť, ale vypíšeme nejprve

¹²⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 31.

¹²¹ TAMTÉŽ.

¹²² TAMTÉŽ, s. 65.

zázraky zmíněné v jedné legendě a pak v další a zvýrazníme jen rozdíly v jednotlivých podáních. Přemýšlet a teoretizovat o skutečnosti ukryté na pozadí v této kapitole nelze nebo jen zřídka, neboť jak jsme již zmínili, pohybujeme se zde v rovině fiktivní.

Legenda *Crescente fide* neopomíná zmínit Václavovu krev, která v tomto případě postříkala zemi a prkna, a musela být třikrát smývána.

Dále pak Václavovo tělo odpočívalo v Boleslavi po tři roky a některým lidem se zjevilo, že by mělo být přeneseno do jeho kostela. Proto bylo vyzvednuto z hrobu, naloženo na vůz a přivezeno k bystřině, která byla rozvodněna, a tak se ti, co ho převáželi, vydali hledat dříví na stavbu mostu, když se však vrátili, byl vůz na druhém břehu.

Když pak v kostele prohlíželi jeho tělo, byly všechny rány zacelené, jen ta od bratra byla krvavá.

Jiným zázrakem je osvobození uvězněných v žaláři, kteří se dovolávají Boha ve jménu Václava, rozzářilo se pak v žaláři světlo a oni byli uvolněni z klády a řetězy na jejich krcích praskly.

Tomuto zázraku přihlížel pohan, který byl uvězněn ve stejném žaláři, slíbil tak, že pokud mu Bůh pro zásluhy Václava pomůže, uvěří v Krista a svého syna mu dá do služby. Spadly z něj okovy, ale byl žalárníky znovu spoután a znovu byl božím zásahem z okovů vysvobozen. Byl pak propuštěn a žil mnoho let.

Podobným způsobem byl jiný muž osvobozen, ale byl polapen nevěřícími a prodán pohanům do otroctví. Při odchodu z něj spadly okovy a pohané jej pro tento zázrak propustili.

Jiného zas muže nechal zavřít sám kníže a tento muž žádal pomoc boží pro zásluhy svatého Václava. Usnul, a když se probudil, stál na ulici vedle žaláře, vypověděl o tom správci a byl propuštěn.

V Praze byla jedna žena, slepá a ochrnutá, když v kostele sv. Víta padla k hrobu sv. Václava a modlila se, nabyla pak zraku a její ztuhlá ruka se uvolnila.

Také muž, který byl věřiteli spoután a nedaleko téhož kostela usazen, prosil o pomoc na přímluvu sv. Václava, a tak se jeho ruce uvolnily z pout.

Posledním zázrakem z legendy *Crescente fide* je ten, který se stal chromému muži z francké země. Tomu se v noci zjevil muž v bílém a posílal jej do Prahy do kostela sv. Víta, že tam nabude zdraví. Muž tomu napoprvé neuvěřil, a proto se mu muž v bílém zjevil znovu a ptal se ho, proč neučinil, co mu poručil. On se pak hned kulhavou chůzí vypravil na cestu,

obchodníkům zaplatil za odvoz a v kostele pak padl na dlažbu, a tu se mu upevnila kolena, paty a chodidla. Vzdával pak hold Bohu a sv. Václavu.

Kristián se v motivu světcovy krve neodlišuje, jen zmiňuje, že se rozstříkla po zemi a po zdech a také že se ji nepodařilo smýt ani napotřetí.

Legenda se shoduje s *Crescente fide* i v informaci, že tělo Václavovo bylo v Boleslavi po tři roky, a pak se některým lidem zjevilo, že má být přeneseno do kostela sv. Víta, doplňuje pak k tomuto, že sám Václav si zde přál spočinout. Kristián motiv přenesení značně rozšiřuje. Podle vyprávění legendy informovali lidé o svém vidění knížete Boleslava a ten nařídil tělo bratrovo přenést potají v noci a těm, jimž úkol uložil, hrozil smrtí, pokud tak nestihnou učinit ve vymezeném čase. Kristián dokonce jmenuje bystřinu nebo potok, ke které dorazil vůz s Václavovým tělem, a to jako Rokytnici. Ti, již jej doprovází, v tomto případě nehledají dříví na most, ale začnou se modlit k blaženému Václavu, a ocitnou se tak na druhém břehu i s vozem. Když pak dorazí k Vltavě, najdou pobořený most a opustí je síla, proto se začnou modlit znovu, aby byli smrti ušetřeni, neboť se rozednívá. Podaří se jim pak tělo přes most přenést, jako by nic nevážilo.

I motiv rány zasazené bratrem se trochu liší: rána je zacelena, ale potažena bílým povlakem, po omytí je však stejná jako ostatní.

Další zázrak připisovaný Kristiánem se týká klerika, který byl Václavovým přítelem. Při ohledání světcova těla zjistil, že se na ruce viklá jeden nehet, začal bédovat, že se tělo rozpadá, ale ostatní jej utišili a řekli mu, že mu Václav chce dát na sebe památku. Když se však znovu nehtu dotknul, byl pevně s prstem srostlý.

Kristián do příběhu svojí legendy dokonce zasazuje novou postavu, Václavovu sestru Přibyslavu. Jí se ještě před přenesením těla zjevil Václav a požádal ji, aby jeho useknuté ucho u kostela našla a k jeho tělu přiložila. Bylo pak po přenesení přirostlé na svém místě.

Kristián pak uvádí další oddíl zázraků jako vypravování o nových zázracích. Mluví pak o Podivenovi, sluhovi Václavově, který po vraždění prchl a skrýval se, když se pak do vlasti navrátil, zmocnil se ho smutek po Václavovi. Vydal se tak do domu jednoho z vrahů Václavových a zabil ho. Byl pak na příkaz Boleslava dopaden a oběšen. Na stromě visel tři roky, nikým a ničím nedotčen, rostly mu nehty a vousy, dokonce jeho vlasy zešedivěly. Boleslav tím byl zahanben a nechal jej u tohoto stromu zahrabat. Na jeho hrobě vídali pak pocestní v noci hořet světlo, proto k hrobu přinášeli dary. Podiven byl pak přenesen a

pohřben nedaleko Václava, na hřbitově vedle kostela sv. Víta, z těch míst se pak ozýval zpěv andělů.

Kristián pak navazuje celým oddílem zázraků z *Crescente fide*, prvním propuštěním z žaláře začínaje a mužem z francké země konče.

Připojuje pak ještě zmínku o události, která se podle něj stala nedávno, a to že náhlou smrtí zemřeli Přibyslava, kněz od sv. Víta Štěpán a jeho syn, kteří na špatnou radu poustevníka sebrali z Václavova hrobu světcovu čelist a mezi sebe a jiné ji rozdělili. Legenda Kristiánova věnuje očividně posmrtným zázrakům nejvíce prostoru ze všech legend.

Druhá staroslověnská legenda mluví o tom, že krví světcovou bylo skropeno bednění stěn chrámových a ani napotřetí se jí nepodařilo smýt, proto je tam dodnes.

Dále pak legenda popisuje světcovo přenesení stejně jako *Crescente fide*, ale do této pasáže jsou zakomponovány i útržky informací z Kristiána: příkaz k přenesení vydává Boleslav na naléhání lidí a prikazuje tělo přenést tajně v noci, říčka je jmenována Rokytnice.

Autor legendy pak popisuje další zázraky stejně jako jeho předloha, legenda Gumpoldova. Gumpoldovo vyprávění zázraků se v mnohém shoduje s vyprávěním *Crescente fide*, tudíž i druhá legenda slovanská dodržuje výše načrtnutou šablonu. Jedinými rozdíly jsou zaprvé: vložení zázraku týkajícího se Václavova panoše, ten o světcovi vyprávěl, kudy chodil, a proto byl na rozkaz knížete Boleslava oběšen. Na jeho těle pak rostly nehty a vlasy, jako by byl živ, dokonce suchý strom, na kterém visel, začal pučet a rostly na něm větve. Druhým rozdílem je to, že je vypuštěn zázrak zmiňující muže, který se probudil mimo vězení. Ve třetím a posledním případě zachází autor dále v popisu muže z francké země, v jeho podání muž dokonce ani nekulhá, nýbrž se plazí. Nejedná se však o nic nového, neboť naprosto stejný oddíl zázraků se nachází již v legendě Gumpoldově.

Naprosto nejvýraznějším motivem mezi zázraky je osvobození vězňů. Jde o určitý odkaz k Václavově činnosti zmíněné téměř ve všech legendách, a to bourání žalářů a šibenic. V první slovanské legendě nalézáme obdobný prvek, vykupování těch, kteří byli prodáni do otroctví, i jeden z vypsání zázraků zmiňuje osvobození člověka prodaného do otroctví. Kromě První staroslověnské legendy zmiňují všechny legendy ostatní tytéž zázraky, až na drobné rozdíly. Ukázali jsme si také, že nejvíce nového do tohoto oddílu zázraků přinesl Kristián, který jako jediný jmenuje Podivena a připisuje mu krevní mstu. Mimo jiné zmiňuje také Václavovu sestru, o které se předtím nikterak v jeho legendě

nemluví. O sestřích knížete Václava hovoří pouze první legenda slovanská. Jak už jsme řekli v úvodu této kapitoly, nejdůležitějším závěrem ze srovnání oddílů zázraků z různých legend je fakt, že toto srovnání podporuje řazení První staroslověnské legendy jako první václavské legendy vůbec. Druhým, avšak nikoli překvapivým závěrem je další důkaz Kristiánova kompilátorství a jeho ambicí vytvořit komplexní a rozsáhlé dílo, díky čemuž si jeho legenda vysloužila označení ‚nejstarší kronika česká‘.

3. Závažné okamžiky Štěpánova života

Kníže a později král Štěpán I., byl prvním uherským králem. Dnes je patronem a národním světcem Maďarska. Stejně jako svatováclavská koruna je českým pokladem, tak štěpánská koruna je pokladem Maďarů. Korunován byl roku 1000. Narodil se někdy kolem roku 969 a zemřel 15. srpna 1038. V roce 1083 byly jeho ostatky slavnostně vyzvednuty spolu s ostatky jeho syna Imricha (Emericha).¹²³

Abychom mohli srovnat, jak se o světcích Václavovi a Štěpánovi vyjadřují legendy, musíme nejprve uvést několik zásadních momentů z života Štěpánova. Při výčtu těchto momentů spojíme informace z obou zkoumaných legend o sv. Štěpánu¹²⁴.

Samo Štěpánovo narození je předpovězeno jeho otci, knížeti Gejzovi: „*Ale vzejde u tebe syn, který se ti vbrzku narodí, a tomu Pán v úradku božské prozřetelnosti svěří, aby to všechno [přivést poddané ke křesťanství] zařídil.*“¹²⁵ Štěpán se narodil v Ostřihomi a byl pokřtěn biskupem Vojtěchem, který do Uher přišel z Čech a který se stal jeho ochráncem. Stejně jako jeho narození bylo také předpovězeno, že se stane králem, i proto dostal při křtu jméno Štěpán, které řecky zní Stefanos a znamená ‚Korunovaný‘. Štěpán byl vzdělán v gramatice ještě jako chlapec. Jeho otec jej oženil s dívkou z rodu římských císařů, Gizelou, sestrou císaře Jindřicha zvaného ‚Pobožný‘. Ještě za svého života zvolil kníže Gejza Štěpána za svého nástupce a nechal si od všech šlechticů přísahat, že jeho volbu budou respektovat. Když pak roku 997 zemřel, za podpory knížat i lidu nastoupil vládu kníže Štěpán. Vzdělával pak lid v křesťanské víře a upevnil mír s okolními kraji. Z ďáblova přičinění, a protože se některým šlechticům nelíbilo, že se museli vzdát pohanského způsobu života, vzniklo proti Štěpánovi povstání. Když pak odmítli podvolit se a pozvedli proti knížeti zbraně, musel proti nim vytáhnout s vojskem. Střetl se s nimi u města Veszprém, a tam je pod praporem biskupa Martina a sv. Jiří porazil. Pobil jejich vůdce a jejich majetek zasvětil svatému Martinovi, kterému dokonce postavil baziliku. Protivníky a jejich potomky pak ustanovil jako služebníky církve. Věnoval se pak šíření víry a sám šel příkladem a rozdával almužny a často se oddával modlitbám. Na pomoc si pomoci posílá a listin zval služebníky boží. Přišlo mnoho kleriků, kněží, mnichů a opatů, mezi nimi opat Astrik se svými žáky, ten pak na úpatí Železné

¹²³ SCHAUBER, Vera a Hanns Michael SCHINDLER. *Rok se svatými*. Vyd. v KN 1. Překlad Vojtěch Pola, Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.

¹²⁴ PRAŽÁK, Richard. *Legendy a kroniky koruny uherské*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988.

¹²⁵ TAMTÉŽ, s. 81.

hory vybudoval benediktinský klášter. Štěpán pak zemi rozdělil na deset biskupství a ustanovil ostříhomské biskupství a biskupem určil opata Astrika. Pak přicházejí do Štěpánovy země služebníci boží ze všech krajin. On sám později zakládá klášter zasvěcený svatému Martinu na Svaté hoře. Pátý rok po otcově smrti obdržel Štěpán královskou korunu, ustanovil pak nařízení, kde ke každému skutku přiřadil jeden nápravný prostředek a to zanechal pak potomkům jako psaný zákon. Nová biskupství a opatství obdarovával statky a služebnictvem. Nechal pak v různých městech a zemích zbudovat křesťanské stavby: v Jeruzalémě mužský klášter, v Římě klášter pro dvanáct kanovníků a k tomu domy pro poutníky z Uher, v Konstantinopoli pak kostel. Získal si tak jméno „apoštol“. Jednou v noci se potají vypravil rozdávat almužny chudým, ale ti se na něj vrhli tak, že mu vytrhli vousy z brady, radoval se z toho, neboť to prokázalo, že je mužem božím. Od té doby všechny statky, kterých se mu kdy dostalo, rozdával, o čemž vydává svědectví mnich a poustevník svatý Günther, na jehož podnět založil a obdaroval klášter v Bélu. Když se pak kmen Pečeněhů rozhodl pustošit pomezí Štěpánovy země, pobýval v tu dobu král na lovu a při spánku měl vidění, ve kterém mu bylo zjeveno nepřátelské tažení. Vyslal pak posla k veliteli vojska, aby nepřítele překvapil a porazil, což se pak také stalo. Tři roky pak krále trápila vleklá nemoc, když se vyléčil, trpěl pak zármutkem nad smrtí synů a upínal se k tomu poslednímu, Imrichovi. Aby syna naučil jak vládnout, sestavil Knížku mravních naučení, ve které mu vysvětloval, jak udržovat katolickou víru, zemi a církve. Avšak i o tohoto syna přišel, a to roku 1031. V době kdy churavěl a byl oslaben, rozhodli se čtyři vznešení dvořané krále zabít. Jeden z mužů se v noci s mečem ukrytým pod pláštěm vplížil do královny komnaty s úmyslem jej probodnout, vypadl mu však meč a hluk probudil krále, který hned tušil, oč jde. Muž zalitoval svého počínání a padl králi k nohám a prozradil mu zbylé spiklence, král mu pak odpustil. Ostatní vrahy nechal pak král oslepit a nechal jim utnout provinilé ruce.

4. Porovnání Václav x Štěpán

Nyní se dostáváme k finálnímu srovnání motivů z václavských a štěpánských legend. Budeme postupovat chronologicky, a to podle Štěpánova života, tak jak je líčen ve Větší a Menší legendě. K jednotlivým motivům se pokusíme nalézt a přiřadit motivy stejné a obdobné z václavské hagiografie.

Kníže Štěpán je po narození pokřtěn biskupem Vojtěchem a ještě před jeho narozením je mu slíbena přízeň boží a je mu předurčeno stát se světcem: „*Ten bude jedním z Pánem vyvolených králů a korunu života světského zamění za korunu věčnou.*“¹²⁶ Podobu u knížete Václava můžeme najít v obou slovanských legendách, kde je k Václavovým postřizínám také přizván biskup (přestože byl již pokřtěn a obdržel jméno Václav) a Václav je označen jako Bohem milované dítě, které touží po nebesích, tudíž i Václavovo mučednictví je předem předpovězeno. Zajímavou skutečností, která však působí mimo legendy, je přijetí křesťanského jména při křtu Štěpána. Předtím než byl mladý kníže pokřtěn, nosil jméno Vajk a tímto jménem byl znám nejspíše i nadále, proto se stalo jeho jménem lidovým. D. Třeštík ve své práci *Počátky Přemyslovců*¹²⁷ zmiňuje teorii Vojtěcha Tkadlčíka, který se domnívá, že v 10. století bylo starým zvykem dávat dětem při křtu dvě jména, vedle jména slovanského čili pohanského, také jméno podle nějakého světce, jméno křesťanské. Tkadlčík pak tvrdí, že Václavovým křesťanským jménem bylo jméno patrona řezenského biskupství Jimrama. Dále pak součástí tohoto starého zvyku bylo zasvěcovat kostely světcům, po nichž byl ten který kníže pojmenován, uvádí pak například, že Vratislav se jmenoval Jiří, Boleslav Kosma či Damián.¹²⁸ Třeštík tomuto tvrzení samozřejmě oponuje a říká, že se jednalo o starý zvyk pouze na Rusi. Ze Štěpánova příkladu vidíme, že nejde o zvyk výhradně ruský, což se asi Třeštík ani nepokoušel tvrdit. Tkadlčík vycházel z ruských redakcí první slovanské legendy a snažil se vyvrátit existenci některých doplnění jejich přepisovateli. Mezi jeho teorií a Štěpánovým křtem není s nejvyšší pravděpodobností žádná spojitost, ale je zajímavým faktem, že se o Václavovi uvažovalo tímto způsobem.

Obě knížata se ujímají vlády v zemi, kde jejich předkové začali proces christianizace.

¹²⁶ PRAŽÁK, 1988, s. 81.

¹²⁷ TŘEŠTÍK, 1998.

¹²⁸ TKADLČÍK, Vojtěch. *První staroslověnská legenda o sv. Václavu a Besedy sv. Řehoře Velikého*, in: *Litterae slavicae medii aevi Francisco Venceslao Mareš sexagenario... oblatae* (Sagners Slavistische Sammlung, Bd. 8.), München 1985, str. 329-334.

Štěpánův otec je prvním, kdo v Uhrách přijal křest a začal svůj lid obracet na křesťanskou víru. Obdobně je tomu u Václava, některé legendy uvádí jako prvního pokřtěného jeho strýce Spytihněva, Kristián pak samozřejmě jeho děda Bořivoje. Štěpánův otec Gejza budoval biskupství a mýtil modlářské zvyky, ale nebylo mu dovoleno přivést všechen lid na křesťanskou víru (překážkou byla jeho krvavá a pohanská minulost), toto bylo určeno až jeho synovi. Určil tak mladý chlapec, který se Gejzovi zjevil.

V Menší štěpánské legendě je zmíněno Štěpánovo úplné vzdělání v gramatice. Stejně jako kníže Václav ve všech legendách václavských, je i Štěpán označen za vzdělaného státníka, avšak jeho vzdělání se nevěnuje tolik pozornosti jako vzdělání Václavově.

Shodně je líčeno dosazení obou na knížecí stolec. Oba jsou za nástupce určeni za života svých otců, u Štěpána tak hovoří Větší legenda, a oba jsou pak na knížecí stolec povzneseni od lidu: „... díky své oblibě u knížat i u lidu slavnostně povýšen [Štěpán] na královský trůn...“¹²⁹ (Menší legenda) x „... byl zvolen [Václav] ... za pochvalného souhlasu všeho lidu ... následníkem otcova vévodství a důstojně posazen na knížecí stolec.“¹³⁰ (II. staroslověnská legenda)

V Uhrách stejně jako v Čechách se ne všechen lid vzdal pohanských zvyklostí. V případě václavských legend se tuto informaci dovídáme, když se kníže Václav vyhýbá pohanským hostinám a také když se proti němu bouří jeho šlechta a obává se, že se stal mnichem a oni se budou muset vzdát svých starých zvyků. V Kristiánovi se pak dovídáme, že Václav proti pohanům zasahuje i tím, že bourá pohanské chrámy. Druhá slovanská legenda pak hovoří o tom, jak Václav pohanské kmeny učil víře a obracel je na správnou cestu. V legendách štěpánských Štěpán udržuje již pokřtěný lid na správné cestě a hubí „veškerou mravní nečistotu“, což bychom mohli přirovnat k Václavově boření pohanských chrámů.

Zmínili jsme, že česká šlechta nechtěla přijmout křesťanství, spolčila se proti Václavovi a omezovala ho v kontaktu s vírou, Václav pak na to v legendách reaguje slovním ukončením tohoto odboje, převzetím vlády do svých rukou a také vyhnáním matky ze země. Štěpán takové možnosti nemá a musí sáhnout k vojenské odvetě. Obě legendy shodně uvádějí, že uherská šlechta povstala proti Štěpánovi z popudu ďábla, což je motiv společný štěpánským a václavským legendám. Ve václavských legendách nalézáme pak tento motiv

¹²⁹ PRAŽÁK, 1988, s. 97.

¹³⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 185.

hlavně v první slovanské legendě, jak jsme zmínili v předchozích kapitolách. U Václava stojí ďábel hlavně za spiknutím zosnovaným jeho bratrem, v jednom případě Boleslavovi našeptává v momentě bratrovy vraždy, odbojná šlechta jedná většinou ze své vůle, často pak ve spolupráci s Drahomírou.

Z výše zmíněného vojenského tažení Štěpána na obranu země vychází kníže díky nebeské ochraně neporažen: „*Toho však chránilo znamení nejslavnějšího kříže a byly mu záštitou zásluhy boží Rodičky a ustavičné Panny Marie...*“¹³¹ (Větší legenda) Stejnou ochranou byl obdarován i kníže Václav: „*Také mu Pán ráčil udělit milost své nepřeborné laskavosti, že v přemnoha bitvách byl vítězem.*“¹³² (Kristiánova legenda)

Obě legendy štěpánské zmiňují Štěpánovu nábožnost a dobrotivost, kterou projevoval již od útlého věku. Menší legenda hovoří o jeho oddanosti víře již za mladistvých let, ta větší nastiňuje pak jeho zápal konkrétněji: „*... oddávaje se almužnám a modlitbám, často s tváří na dlažbě budovy svatého chrámu proléval slzy a svěřoval splnění svého předsevzetí [přivedení veškerého svého lidu ke křesťanské víře] boží vůli ...*“¹³³ Takovýchto motivů jsou václavské legendy plné, ať už jde o Václavovo bourání žalářů, osvobození provinilců, péče o vdovy a sirotky nebo pak také modlení místo spánku, tajné nošení a čtení z knížky, výroba hostií a mešního vína atd. Většinou jsou tyto jeho projevy a činnosti zasazeny do let jinošských: „*Takovéto a jim podobné vlastnosti osvědčoval již od útlého věku, ...*“¹³⁴, tudíž stejně jako Štěpán naplňoval slovo boží již od mladistvého věku.

Nejedná se však o jediné projevy Štěpánova snažení o rozkvět církve. Oproti Václavovi se Štěpán staral více o budování a vybavování svatostánků, naproti tomu byl Václav spíše opatrovatelem potřebných a také věřícím, který šel ostatním příkladem a ve víře je převyšoval. Štěpán k sobě do země zval boží služebníky, aby mu pomohli a poradili s christianizací Uher. Když pak ustanovil ostříhomské biskupství, přicházeli do Uher boží služebníci odevšad, aby okusili jeho pohostinnost. Stejně je tomu v případě Václava, kdy kněží přicházejí, protože se dověděli o jeho dobrotě, václavské legendy jsou konkrétnější a říkají, že šlo o kněží z Bavorska a Šváb, případně Frank a Saska.

Právě zmíněné kněží z různých zemí obdarovával Václav zlatem, stříbrem, služebnictvem, krzny a rouchy. Velice podobnou větu najdeme i ve Velké štěpánské

¹³¹ PRAŽÁK, 1988, s. 82.

¹³² KRÁLÍK, 1969, s. 74.

¹³³ PRAŽÁK, 1988, s. 83.

¹³⁴ KRÁLÍK, 1969, s. 30.

legendě, jen je zde tato činnost připsána královně, manželce Štěpána, a ta neobdarovává kněží, nýbrž biskupský chrám veszprémský: „*ježž královna od samého založení vybavovala vším potřebným ke službě Bohu – zlatem, stříbrem a rozmanitými rouchy.*“¹³⁵ Krzno je taktéž roucho, roucho kožené, tudíž jsou i ve václavských legendách zmíněna roucha rozmanitá. Navíc po této větě následuje informace, že Štěpán sám obdarovával nová biskupství a opatství statky, dvorci, služebnictvem a důchody, což podobnost mezi václavskou a štěpánskou hagiografií ještě umocňuje.

Větší štěpánská legenda popisuje, jak Štěpán nejprve vydal nařízení, kde ke každému zločinu určil nápravu či trest. Potom nechal sepsat zákon, který ustanovoval: „... *aby nikdo neškodil nepříteli, aniž by věc byla soudně prozkoumána, aby nikdo neutiskoval vdovy a sirotky.*“¹³⁶ V legendách václavských najdeme také zmínku o zákonodárství: „*A potom zřídil pro lid správné zákonodárství jak pro chudé tak pro bohaté,*“¹³⁷ Nacházíme další paralelu mezi oběma světci, jen tahle má o dost slabší zvuk. Jedná se o ojedinělou zmínku v druhé slovanské legendě a souvisí s motivem z ostatních václavských legend, a to Václavovou spravedlivostí u soudu. Štěpánská legenda naproti tomu nemluví o tom, že by byl Štěpán spravedlivým soudcem, ale její vyjádření o jeho zákonodárství je ve srovnání s václavskou legendou dost konkrétní. Štěpánovy počiny pak působí oficiálním dojmem, neboť svá nařízení nechává sepsat a vydat jako zákon, kdežto Václav se „jen“ postaral o to, aby byl každý spravedlivě souzen nehledě na jeho bohatství.

Při srovnávání václavských legend jsme narazili na svérázné způsoby, kterými kníže Václav obracel jedince zpět na správnou cestu víry. Podobný dohled nad věřícími vykonával i Štěpán, který ale nedohlížel v tomto případě nad obyčejným lidem, nýbrž nad mnichy: „*Bedlivě zkoumal buď sám nebo prostřednictvím jiných život a mravy mnichů, malátné káral, bdělé měl v oblibě,*“¹³⁸

Oba světci se věnovali rozkvětu církve v jejich zemi, k tomu samozřejmě patří stavba kostelů a jiných svatostánků. Jak již bylo v této kapitole řečeno, důkladnější byl v této činnosti Štěpán, který při budování církevních staveb překročil hranice své země. V Uhrách pak podle legend vybudoval baziliku a klášter zasvěcené sv. Martinovi. Václavova budovatelská činnost nebyla tak hojná, ačkoli v první slovanské legendě stojí zmínka, že

¹³⁵ PRAŽÁK, 1988, s. 84.

¹³⁶ TAMTÉŽ.

¹³⁷ KRÁLÍK, 1969, s. 186.

¹³⁸ PRAŽÁK, 1988, s. 84.

vystavěl kostely na všech hradech, ale jinak se legendy shodují pouze na stavbě chrámu sv. Víta.

Povědomě zní zmínka o Štěpánově rozdávání almužen, nejde tak ani o samu bohuľibou činnost, ale o to, kdy a jak ji král prováděl: „*Jednou v noci, podnícen duchovním napomenutím, sám, aniž o tom kdokoli věděl, vzal vak plný božího daru*“¹³⁹ I kníže Václav měl zvláštní potřebu vykonávat nábožné činy pod rouškou noci a nikým nepozorován, snad jen svým věrným panošem: „*Sotvaže zavládlo noční ticho ... bez vědomí stráže a provázen jedině svým panošem*“¹⁴⁰

Jak Václav, tak Štěpán měli ve spánku vidění. Václav o domu kněze Pavla a Štěpán o chystaném útoku kmene Pečeněhů. Vidění Václavovo předvídá budoucnost a kníže ji nijak neovlivní. Namísto toho Štěpán, který se vidí, jak promlouvá k nepřátelům, vytěží ze svého vidění maximum, když pošle posla k vojevůdci, a zabrání tak obléhání města a zničí nepřítele.

Zatímco Václav musel vytrpět mučednickou smrt a prolít svou krev, Štěpán svou krev prolévat nemusel, ale přesto trpěl jak fyzicky, tak duševně. Zachvátila jej nemoc, která sužovala jeho tělo po tři roky, a když se z ní pak vyléčil, trpěl žalem ze ztráty svých synů. Tak je vypsáno ve Větší štěpánské legendě, podle té Menší na tuto nemoc zemřel. V každém případě je mezi Václavem a Štěpánem paralela v tom, že oba museli nejprve trpět, než se mohli stát světci.

Menší legenda štěpánská říká, že Štěpán onemocněl nemocí, při které byl sláb a sotva se držel na nohou, líčí pak také spiknutí urozených dvořanů, kteří jeho slabosti chtěli využít k jeho zavraždění. Legenda mluví přímo o „čtyřech nejurozenějších dvořanech“ a podle poznámek Richarda Pražáka¹⁴¹ k překladu legendy se jednalo o spiknutí Štěpánova bratrance Vazula, kterému Štěpán upřel následnictví na trůně, šlo tedy o spor rodinný. Ještě zajímavější je popis pokusu o vraždu krále. Jeden ze spiklenců se za večera vplížil do míst, kde král spal, a „*pod pláštěm nesl obnažený meč*“¹⁴². Meč mu však vypadl a hluk probudil krále, který ale již věděl, co se děje. Připomeňme si, kdo jiný nesl pod pláštěm meč a byl také příbuzným jednoho světce - „*tase meč, který mu visel skryt pod pláštěm*“¹⁴³. I Boleslav

¹³⁹ PRAŽÁK, 1988, s. 85.

¹⁴⁰ KRÁLÍK, 1969, s. 187.

¹⁴¹ PRAŽÁK, 1988, s. 102.

¹⁴² TAMTÉŽ, s. 99.

¹⁴³ KRÁLÍK, 1969, s. 78.

podle Kristiána skrýval pod pláštěm meč, když chtěl zavraždit svého příbuzného. Za povšimnutí stojí i fakt, že je tak uvedeno pouze u Kristiána, a pak se motiv téměř totožný vyskytuje v legendě, která pochází z Uher, ze země, kde byl znám sv. Vojtěch, jehož příbuzný sepsal Kristiánovu legendu. Tímto jsme však zmíněný motiv z Menší štěpánské legendy nevyčerpali. Téměř ve všech václavských legendách si je Václav vědom, že mu hrozí smrt, a to z rukou bratra. V Druhé staroslověnské legendě pak Boleslav při třetím pokusu zranit Václava upustí svůj meč. Ani Boleslavovi a ani spiklenci proti Štěpánu se nepodaří jejich oběť zabít. Štěpánův skoro vrah mu padne k nohám a kaje se, lze spatřovat určitou podobu s káním Boleslava, který lituje svého činu a nechá přenést Václavovo tělo.

Posledním podobenstvím mezi Václavem a Štěpánem je manželství. Obě štěpánské legendy jasně říkají, že byl Štěpán ženat, ta Větší zmiňuje i jeho syny. Rozhodnout, zda byl ženat i kníže Václav je úkol obtížný, protože se jedná o jednu z velikých záhad Václavova života. Například legenda *Crescente fide* říká, že Václav chtěl žít neženat, Kristián pak jde proti tomuto tvrzení, nebo dokonce podle D. Třeštíka¹⁴⁴ obrací tu samou větu z *Crescente fide* v pravý opak - „*v cudnosti maje zalíbení, ačkoli tato ctnost je řídká u ženatých*“.¹⁴⁵ Druhá staroslověnská legenda uvádí příhodu, kdy musel Václav z donucení bratra a velmožů obcovat s jakousi ženou, aby zplodil potomka, narodil se mu pak syn Zbraslav. Václav však po tom odmítal s touto ženou cokoli mít a chtěl s ní žít jako bratr a sestra. Když pak ale zhřešila s Václavovým sluhou, provdal ji za něj. D. Třeštík došel k závěru, že Václav skutečně ženat byl, ale neměl z manželství žádného mužského dědice, připouští i možnost, že měl syna Zbraslava, který však zemřel ještě před Václavem. Prokázání Václavova manželství by narušilo jeho obraz nábožného askety, ale přiblížilo by jeho osobu více realitě a ta by se tak stala uvěřitelnější, než jak je podávána legendami.

¹⁴⁴ TŘEŠTÍK, 1998.

¹⁴⁵ KRÁLÍK, 1969, s. 74.

Závěr

Nejstarší české a o Čechách napsané legendy jsou upomínkou na doby, kdy se formoval český národ a vznikal první český stát. Připomínají nám dobu, kdy Čechy dokázaly stát v Evropě samostatně a snažily se vydobýt si svoje stálé místo v době, kdy silné a početné země pohlcovaly jiné. Doba, kterou tyto legendy zaznamenávají, byla dobou, kdy se český národ vyrovnával nejen s christianizací své země, ale i s područím větších či mocnějších národů. Nejednalo se jen o spory mezinárodní, ale nýbrž i o spory vnitřní, které nám jsou patrné právě z nejstarších počínů literatury vzniklých na našem území nebo literatury k našemu území se vztahující. Nejen václavská hagiografie má pro nás vysokou hodnotu jak historickou, tak literární. Skrze legendy se můžeme dovědět, jak vznikl náš národ a proč je dnes, jaký je. Legendy nám toto bádání nijak neulehčují, jsou stále opředeny tajemstvím a plny nejasností, možná právě proto vzbuzují takový zájem badatelů a také tolik emocí při jejich diskutování. Je pro každého přirozené, že se snaží dopátrat svého původu, i proto jsem zvolil jako téma své diplomové práce nejstarší václavské legendy. Pokusím se teď shrnout, co jsem se z jejich srovnání dozvěděl o nich samých a případně o době a osobách v nich zmíněných.

Z předcházejících kapitol je patrné, že ve václavské hagiografii existují motivy, které se objevují naprosto ve všech srovnávaných legendách, avšak ne vždy jsou tyto motivy do legend zapracovány stejně, ať už rozsahem nebo podáním. Nemůžeme tedy mluvit o obyčejném přepisování legend, které nese známky minimálního vnějšího zásahu. To jak autoři jednotlivé motivy rozvíjejí, nebo naopak zkracují, a jak jim dovedou dodat jistou osobitost a různou důležitost, vede mnohdy k odlišným interpretacím. Nejen z příkladů v této práci předložených je tedy zřejmé, že nejde o unifikované přepisy, ale o šablonu nastavenou buď první legendou v linii, anebo žánrem samotným. Jak bylo již zmíněno, nejstručnější a nejkratší legendou je První staroslověnská legenda, proto je nejvhodnější pro sestavení obecné šablony pro václavské legendy, pokud bychom pak ještě připustili, že se jedná o legendu nejstarší, šlo by pak o nejlepší možný zdroj. Všechny srovnávané václavské legendy bez výjimky dodržují následující posloupnost motivů a každý z nich zmiňují:

- Václavovi předci
- Vzdělání
- Období po nastoupení na knížecí stolec
- Dospění v muže
- Ujmutí se vlády
- Spiknutí proti Václavovi
- Vlákání do léčky
- Hodování
- Varování
- Cesta do kostela
- Bratrův útok
- Zavraždění skupinou vrahů
- Vypořádání se s Václavovou družinou
- Krev – 3 dny
- Přenesení – blahořečení

Existuje ještě jeden motiv, který je ve všech legendách, Václavova dobročinnost, ve všech legendách je zařazen před Václavovo dospění v muže, jen v První staroslověnské legendě za ně. Jedná se o další odlišnost první slovanské legendy oproti legendám ostatním, ale ani tato nijak nenapomáhá s určením stáří legendy.

Ze srovnávaných legend a srovnání samého nejvíce vystupuje legenda Kristiánova. Jak jsme dokázali na předložených příkladech, složil Kristián svou legendu hned z několika předloh. Podařilo se nám najít Kristiánovy vazby nejen na latinské legendy *Crescente fide* a legendu Gumpoldovu, ale i na První staroslověnskou legendu. Nejzásadnější shodu Kristiána s první slovanskou legendou je vraždění nemluvňátek po zabití Václava, o kterém se nezmiňuje žádná jiná legenda napsaná před Kristiánovou. Za předpokladu sepsání první slovanské legendy na českém území není žádnou záhadou Kristiánova znalost této legendy, mohla být v Čechách zachována v opisech. Ještě s větší pravděpodobností tomu tak mohlo být, pokud by její datování do 80. let 10. století bylo správné. Další věcí, kterou můžeme u Kristiána vyzorovat je jeho snaha vytvořit výjimečné dílo, odlišné od ostatních nejen rozsahem a barvitým jazykem, ale i předloženými informacemi. Jak jsme si při srovnání ukázali, ne vždy se mu dařilo zkomponovat dohromady několik předloh najednou spolu

s jeho vlastními doplněními. Jeho místy krkolomné spojování motivů vedlo k několika rozporům a nejasnostem uvnitř jeho díla. Přestože měl svoje kompilování dobře promyšleno, jak jsme mohli vidět třeba na příkladu vsazování pasáží o Václavovi do vyprávění o Ludmile, ne vždy byl s to domyslet důsledky jeho skládání a doplňování. Ukázali jsme také Kristiánovo doslovné přejímání nejen z Gumpolda, ale i z *Crescente fide*. Pomineme-li tyto pasáže, můžeme o Kristiánovi říci, že se ve své legendě snaží od těch ostatních odlišit při každé možné příležitosti různým přibarvováním, vpisováním a doplňováním. Kristiánova legenda si právem získala označení ‚nejstarší česká kronika‘, stejně tak je díky svým rozporům nejen s ostatními legendami legendou nejkontroverznější.

Kontrastem ke Kristiánově legendě je První staroslověnská legenda, která zmiňuje jen motivy základní, uvedené ve výše zmíněné šabloně. Jde o legendu velmi stručnou a díky svému podání osoby knížete Václava velmi věrohodnou, že jí každý čtenář velice rychle uvěří. Přestože se jedná o nejméně rozsáhlou legendu, neznamená to její nedostatek informací. Například se z této legendy dozvídáme nejvíce o samém aktu Václavovy vraždy, neboť legenda netrpí pod náboženským patosem a popisuje události prostě a srozumitelně bez jazykových a obsahových příkras. Jak Kristián vzbuzuje kontroverzi svým obsahem, způsobuje První staroslověnská legenda stejnou kontroverzi svým vrocením. Nedomnívám se, že by diskuse o jejím datu vzniku byla již uzavřena, protože stále existují jisté pochybnosti a tento spor nemůže rozřešit jen odlišnost legendy, její stručnost, přístup k Václavově osobě ani její čtivost, neboť čtivá je i Hájkova Kronika česká.

Druhá staroslověnská legenda je zvláštním počinem václavské hagiografie. Legenda sepsaná jako překlad Gumpoldovy legendy, která čerpá i ze všech legend ostatních - motiv koně z první slovanské legendy; zapojení kněze z kostela sv. Kosmy a Damiána do vraždy, a také vhození dětí do řeky z Kristiána. Při srovnání bylo patrné, že legenda přistupuje k některým motivům více přímočaře a svérázně, například v barvitějším líčení různých událostí a osob, a to i těch vymyšlených či dopsaných. Osoba knížete Václava je v této legendě poněkud rozpolcená, na jednu stranu je zde Václav smělejší než v jiných legendách: nadobro vyžene matku; na koni pronáší plamennou řeč; nosí vápno a pokládá základy chrámu sv. Víta, naproti tomu touží po mučednické smrti a chystá se ji přijmout, dokonce pak vrací bratrovi meč, aby bylo dokončeno, co má. Nejvíce z legendy vystupuje v poslední kapitole zmíněné vyprávění o tom, jak kníže Václav zplodil syna a provdal jeho matku.

Oproti již zmíněným legendám je *Crescente fide* legendou bezproblémovou, která

nevyvolává žádné rozpaky a pochybnosti. Je O. Králíkem označována jako legenda původní, neboť všechny ostatní legendy se jí svou stavbou podobají mnohem více, než první slovanské legendě, což může být způsobeno časově krátkým odstupem mezi legendami. Naproti tomu prosazovaný 30letý odstup mezi první slovanskou legendou a *Crescente fide* by mohl způsobit rozsáhlejší změny ve struktuře václavské legendy jako takové. Jedná se o první legendu zmiňující posmrtné zázraky. Její největší odlišností od ostatních legend je jiný popis Václavova vidění. Ostatní legendy z ní přebírají hlavně v oddílu zázraků, jak je patrné z jedné z předešlých kapitol. *Crescente fide* je jediným soupeřem První staroslověnské legendy o post prvenství ve václavské hagiografii a ukázali jsme, že ostatní legendy jsou oproti těmto dvěma značně rozšířeny.

Nesrovnávali jsme jen václavské legendy mezi sebou, nýbrž i se dvěma legendami štěpánskými. Nejdůležitějším poznatkem z tohoto srovnání je proměna legendy jako žánru, kdy u pozdějších štěpánských legend již není potřeba, aby světec proléval krev pro podání svědectví své oddanosti Bohu a víře. Stejně jako jsme u václavských legend pozorovali, jak se s pozdějšími legendami zvětšuje objem náboženského patosu v nich užitého, můžeme vidět i rozdíl mezi těmito posledními václavskými legendami a Větší štěpánskou legendou, u které se oproti václavským legendám zvýšil počet prázdných frází odkazujících k Bohu, Kristu a pokorné víře. Obě štěpánské legendy nejsou příliš rozsáhlé, pokud bychom je zbavili zmíněného patosu, byly by ještě kratší. Při srovnání jsme narazili na několik společných motivů a několik, u kterých bychom mohli spatřovat jistou souvislost mezi václavskými a štěpánskými legendami. Je patrné, že motivy ze štěpánských legend jsou méně rozvité a někdy také hůře srozumitelné než motivy václavských legend, jedná se hlavně o Větší štěpánskou legendu. Menší štěpánská legenda je oproti té Větší jistou proměnou obrazu krále Štěpána, kdy legenda zmiňuje téměř jen Štěpánovo dvojí vítězství nad pohany a nad spiklenci. Pozoruhodnou podobností mezi oběma hagiografiemi je právě dvojí obraz světce. Menší štěpánská legenda líčí Štěpána jako statečného knížete, který se brání pohanům i spiklencům, Větší legenda jej pak popisuje hlavně jako velice nábožného muže. Podobný dvojí obraz má i kníže Václav ve václavské hagiografii. První staroslověnskou legendu bychom mohli přirovnat k Menší štěpánské, neboť také líčí Václava hlavně jako smělého knížete, a zbytek václavských legend můžeme pak přirovnat k Větší štěpánské legendě, protože v nich je Václav podán jako oddaný boží služebník. Menší štěpánská legenda vznikla pro potřebu panovníka, který chtěl změnit obraz zakladatele uherského státu. Nový obraz

přibližuje Štěpána více lidu, neboť jej líčí více jako člověka nežli světce. Nemohla za rozdíly ve václavské hagiografii stát stejná intence? Nemohl si někdo přát změnit vnímání osoby knížete Václava a snažit se naklonit si tak národ?

Neméně důležitým výsledkem srovnání václavské a štěpánské hagiografie je zjištění, že václavské legendy jsou mnohem zajímavější, je jednodušší se v nich orientovat, tudíž v nich i číst. Podání václavských legend je pro potencionálního čtenáře mnohem poutavější než pro čtenáře štěpánských legend, Václavův život je totiž pln zajímavých činností a zvrátů, ten Štěpánův nabízí čtenáři ve Větší legendě kromě vzpoury šlechticů jen výčet církevních staveb. Menší legenda se aspoň trochu přibližuje legendám václavským, neboť válečné konflikty tu jsou líčeny dva a k tomu ještě pokus o vraždu krále, který nese jisté prvky vraždy boleslavské. Společné motivy václavských a štěpánských legend nedovedu nijak vysvětlit, mohu se pouze domnívat, že autoři legend štěpánských měli k dispozici nějaký pramen z václavské hagiografie. Poukázal jsem na to, že motiv meče ukrytého pod pláštěm se vyskytuje hlavně u Kristiána, mluvíme-li o jedinci, protože případů kdy má meč ukryto pod pláštěm vícero osob bychom našli několik, některé i v jiných legendách: při jednání zastánců Stojmíra se zastánci Bořivoje; vrazi na hostině na hradě Boleslav. Kristián má všechny tyto tři motivy ve své legendě obsaženy, jeho legenda byla sepsána pravděpodobně členem benediktinského kláštera, stejně jako obě legendy štěpánské, navíc ji sepsal důvěrník a příbuzný biskupa Vojtěcha, který měl k Uhrám kladný vztah a s určitou pravděpodobností biřmoval samotného Štěpána. Proto se domnívám, že díky tomuto styku Čech s Uhry, mohli mít autoři štěpánských legend k dispozici legendy václavské a užít jich jako inspirace.

Čtení a srovnávání nejstarších legend vázících se k českému území je nesmírně zajímavá, ale také někdy komplikovaná činnost, pro hlubší vhled do problematiky by bylo jistě zapotřebí pracovat s originály jednotlivých legend, ale i tak se domnívám, že se mi z velké části podařilo postihnout to, co jsem chtěl. Václavské legendy mohou na pozadí stylizovaného vyprávění ukrývat skutečná fakta o době a jejich osobnostech, ale především bychom k nim měli přistupovat jako k literárnímu dílu, které bylo určeno ke čtení, jak napovídá již jejich název. Musíme být při jejich čtení také kritičtí k informacím, které nám předkládají, neboť se neustále stává, že informaci, již jsme považovali za spolehlivou, vyvrátíme další četbou či srovnáním. Veškeré výsledky z bádání nad legendami, mohou být většinou jen domněnkami, neboť je více než nesnadné ověřit pravdivost vzniklých hypotéz. Nežřídká se stane, že jsme si něčím jisti, ale pak nám nějaká informace nebo jiný podnět

zpochybní naše výsledky a musíme své záměry přehodnotit. Posledním takovým podnětem k pochybám byla věta v publikaci *Rok se svatými*: „*V pondělí ráno dne 28. září 929, v den, který nebyl v tehdejší kalendáři ještě nikomu zasvěcen, šel do kostela a cestou byl napaden Boleslavem.*“¹⁴⁶ I takováto bezděčná věta nutí přemýšlet, zda je denní datum Václavovy vraždy skutečným datem oné události a nebylo-li stanoveno uměle. Nejspíš právě takovéto pochybnosti a možnosti různé interpretace jednotlivých motivů ve václavských legendách dělají toto téma tak přitažlivým.

¹⁴⁶ SCHAUBER, Vera a Hanns Michael SCHINDLER. *Rok se svatými*. Vyd. v KN 1. Překlad Vojtěch Pola, Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. 503.

Resumé

For my diploma thesis I have chosen six medieval legends to compare. At first I have compared four of oldest legends about St. Wenceslaus, to be specific: *Crescente fide*, *First Old Church Slavonic Legend*, *Christian's Legend* and *Second Old Church Slavonic Legend*. I had been comparing four sections of those legends and their specific motifs. Those four sections are: Education, Piety, Murder and Miracles. The goal of this part of my thesis was to describe in which ways the motifs of St. Wenceslaus differ from each other. Every event in Wenceslaus life is described differently in each legend. I also tried to find out which legend was influenced by others and the other way round. The next step was to compare those legends with two Hungarian legends about St. Stephen, specifically: *Bigger Legend of Saint Stephen the King* and *Smaller Legend of Saint Stephen the King*. The task was to find in those two legends common motifs with legends about St. Wenceslaus. It was done so in order to find out if there is a possibility, that legends of St. Stephen were influenced by those written about St. Wenceslaus.

Seznam použité literatury a zdrojů

KOSMAS. *Kosmůw Letopis český s pokračováními kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázawského*. Překlad Wáclaw Wladiwoj Tomek. V Praze: Nákladem nadání Františka Palackého, 1882, s. 37. [18. 2. 2015]. Dostupné z:

http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/00/16/kosmuw_letopis_cesky.pdf

KRÁLÍK, Oldřich. *Labyrint dávných dějin českých*. Praha: Vyšehrad, 1970.

KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969.

KRÁLÍK, Oldřich. *Šest legend hledá autora*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1966.

KRISTIÁN, . *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Vyd. ve Vyšehradu 2. Editor Jaroslav Ludvíkovský. Praha: Vyšehrad, 2012.

NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000.

PRAŽÁK, Richard. *Legendy a kroniky koruny uherské*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988.

SCHAUBER, Vera a Hanns Michael SCHINDLER. *Rok se svatými*. Vyd. v KN 1. Překlad Vojtěch Pola, Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.

Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů. Vyd. 1. Překlad Emilie Bláhová, Václav Konzal. Praha: Vyšehrad, 1976.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1998.

VIKTORA, Viktor. *K pramenům národní literatury*. Plzeň: Fraus, 2003.